

Filozofie předpokladů
Souhrn

Filozofie předpokladů

Souhrn

Vilém Kmuníček

Brno 2023

Obsah

Přehled pojmů a definic	7
0. Předmluva	9
1. Úvod	15
2. Založení filozofie předpokladů	16
3. Pojmy filozofie předpokladů	21
3.1. K pojmu „momentální mentální model“	25
3.2. Empirické zakotvení pojmu „momentální mentální model“	30
3.3. Spekulativní vyvození dalších důsledků sestrojení virtuální reality	35
4. Důsledky filozofie předpokladů	41
5. Praktický přínos filozofie předpokladů	48
5.1. Fungování artefaktu	50
5.2. Virtuální realita	56
5.3. Další přínosy	58
6. Závěr	61
Příloha:	
Filozofický kompas aneb Od jistot filozofických k jistotám praktickým	63
Reference	77
Ediční poznámka	79
Poděkování	79

Přehled pojmů a definic

Seznam zkratk

- MMM¹ *momentální mentální model*² – přítomný obsah vědomí
- MMMč³ *momentální mentální model z čítí*⁴ – přítomný obsah vědomí vytvořený na základě přímého čítí reality
- MMMf⁵ *momentální mentální model z fixace*⁶ – přítomný obsah vědomí vytvořený na základě čítí fixace
- FMM *fixní mentální model* – paměťově zkušenostní pozadí, z něhož jsou MMM udílány významy
- MPS *myšlenkově-pojmový systém* – to, co lze z FMM objektivizovat – vyslovit, napsat; světový názor subjektu
- OM *ontologický model* – paradigma (všeobecný model reality, např. náboženský, dnes vědecký)

¹ Dříve AMM.

² Dříve *aktuální mentální model*.

³ Dříve AMMč.

⁴ Dříve *aktuální mentální model z čítí*.

⁵ Dříve AMMf.

⁶ Dříve *aktuální mentální model z fixace*.

Pojmy definované v seznamu zkratek jsou podle mě ve filozofickém myšlení tak, jak je přinesl jeho dosavadní vývoj, předjímány filozofickými pojmy názor, rozmysl a rozum (srovnej facebookový post Miroslava Slouky *Jak (ve filozofickém kroužku) používáme rozum* (2019) a heslo *Stručného filozofického slovníku* (1966, s. 384 až 385) *Rozmysl a rozum*), a to v následujícím usouvzažnění:

Názor je schopnost vytvářet (mohutnost tvořící) MMM zaměřený skrze FMM.

Rozmysl je schopnost vytvářet (mohutnost tvořící) MPS.

Rozum je schopnost vytvářet (mohutnost tvořící) OM.

Další pojmy

fixace – paměťový či objektivní záznam

fixace mentální – paměťová stopa

fixace instrumentální – buď objektivizace (vyslovení, zápis) *fixace mentální*, nebo citace reality (obraz, socha, fotografie, zvukový záznam, film, holografie); při jejím vnímání vzniká MMM z *fixace*

zavědomý – použito ve smyslu „generující vědomí“

0. Předmluva

V závěrečné životní etapě jsem se rozhodl zkompletovat svoje filozofické úvahy, roztříštěné do několika článků, do kompaktního celku, který bude zahrnovat všechny moje myšlenky související s filozofií předpokladů, abych čtenářům nabídl definitivní podobu svých textů, odvíjejících se od nahlédnutí existence momentálního mentálního modelu, jak jsem nazval jejich klíčový pojem. Tyto texty jsou přístupné zejména na internetu na stránce <https://vilem-kmunicek.cz>, některé byly publikovány v anglickém překladu v zahraničí (domácí periodika o ně zájem nejeví).

Přítomný text je výsledkem mého celoživotního hledání, jak se zorientovat v dostupném mi světě, které započalo díky mému studiu filozofie, jež mi dalo zejména otázky, ale už ne odpovědi. O ty se zde právě pokouším.

Můj vhled „Vše je nám dáno skrze obsahy vědomí“ postupně vykryštoval ve „filozofii předpokladů“, jejíž nástin bude podán v následujícím textu.

Hledání jistoty poznání charakterizuje naši přítomnost, ale provází nás od počátků filozofického myšlení. Chaos překřikujících se hlasů vedl Sokrata ke konstatování Vím, že nic nevím, Descartesa pak k jediné jistotě, již našel, totiž že pochybuje, a tedy myslí, nás vede ke zjištění, že si uvědomujeme. Toto zjištění je evidentní, stejně jako další tři jistoty z něj vyplývající, jimiž jsou já, které si

uvědomuje, vědomí, díky němuž si něco uvědomujeme, a obsahy vědomí, totiž to, co si uvědomujeme.

Vedle této jistoty pátrání filozofů v průběhu dějin překvapivě zjistilo jako jisté *čtyři nejistoty*:

1. Nevíme jistě, zda nás neklamou logické formy myšlení (L. Klíma).

2. Nemůžeme tvrdit něco jistého za obsahy vědomí (R. Descartes).

3. Nemůžeme tvrdit něco jistého za smyslovými vjemy (G. Berkeley).

4. Je pro nás nejisté poznání podstaty za jevy (eleaté).

Abychom mohli uvažovat dále, musíme zavést čtyři předpoklady (a doufat, že se nám v dalším průběhu poznání potvrdí tím, že umožní vysvětlit všechny obsahy všech vědomí):

1. V první řadě musíme *předpokládat*, že naše uvažování má smysl, tj. že myšlenkově-pojmové a logické formy, do nichž je uzavřeno naše myšlení, umožňují před vědomí předvádět skutečnost v její co nejautentičtější podobě.

2. V případě *jistoty vědomí* hodláme předpokládat, že za jeho obsahy něco je, a to realita, a že složitý analyticko-syntetický aparát mozku funguje tak, aby nám zprostředkoval realitu pokud možno takovou, jaká je.

3. Podobně předpokládáme za *počítky* to, co je jejich zdrojem, to, co je vnímáno, opět tedy realitu.

4. Vztah jevu a podstaty pak vede k nutnému předpokladu, že skrze *jevy* poznáváme za nimi skrytou podstatu.

Tak poznávací proces pro nás začíná kladením předpokladů (opírajících se o intuitivní názor), z nichž

některé se při výkladu obsahů vědomí osvědčí a jiné ne. Tyto pak jsou nahrazeny jinými intuitivními předpoklady, jež mají ambici osvědčit se, atd.

Obsahy vědomí jsou vnitřně bohatě strukturovány (něco vidíme, slyšíme, něco si myslíme, něco cítíme, atd.), ale přitom tvoří jakýsi celek, který nám mozek neustále přivádí před vědomí. Když zavřeme oči, jeho část zprostředkovaná zrakem zmizí; zmizí celý, když ztratíme vědomí. Tento celek označme souslovím *momentální mentální model*, a to z těchto důvodů: obsahy vědomí nazýváme model proto, že modelují realitu, tj. proto, že jsou ve speciálním vztahu k realitě – předvádějí nám ji před vědomí tak, abychom tyto obsahy vědomí pokládali za realitu, jaká je (zatímco je to jen realita, jaká se nám jeví). Tento model je modelem mentálním, neboť jej zavědomými (ve smyslu „generujícími vědomí“) a vědomými procesy vytváří mysl. A atribut momentální poukazuje na fakt, že se to děje v přítomnosti. Spíš ovšem než pouhý přítomnostní řez si uvědomujeme *tok* momentálních mentálních modelů.

Složitá analyticko-syntetická práce mozku tím nekončí. Ten uspořádává obsahy vědomí díky fungování svého *Systému 1* a *Systému 2*, jak je popisuje Daniel Kahneman, který v naší mysli rozlišuje dva aparáty, z nichž jeden myslí rychle, pohotově a intuitivně a druhý pomalu, s rozmyslem a deduktivně. Systémem 1 je podle nás produkován *fixní mentální model*, jako pozadí, na němž se dějí obsahy vědomí (když vnímáme, vzpomínáme, představujeme si) a z něhož jsou obsahům vědomí udíleny významy. Produktem Systému 2 je pak *myšlenkově-pojmový systém*, který vzniká abstrakcí

z fixního mentálního modelu a pohybujeme se v něm, když přemýšlíme. Tento lze vyslovit a slova zaznamenat. Tak dochází k objektivizaci dosud subjektivních poznatků a lze díky tomu komunikovat a konfrontací vytvářet myšlenkově-pojmový model reality. Nejglobálnějším z nich je paradigma, či chcete-li, *ontologický model*, na rozdíl od myšlenkově-pojmového systému, který je individuální a běžně označován jako světový názor.

Vyjít za hranice mého vědomí mohu však už zase jenom pomocí předpokladu, a to tohoto: Obsahy mého vědomí vznikají neustálou interakcí jsoucna, skutečnosti, reality, a mechanismů mého já, mého mozku, jež vznikly, aby umožnily orientaci mého já v realitě.

Takto jsme si vytvořili možnost opřít se o tzv. *zdravý rozum*, tj. základní ontologický názor, ontologickou představu, která se nám živelně vnucuje, aniž bychom o její utváření nějak cílevědomě usilovali.

Předpoklady zdravého rozumu se staly východiskem zkoumání skutečnosti filozofií a z ní v závislosti na vymezení oboru bádání se vydělivšími speciálními vědami (obor filozofie pak vymezují zbývající otázky, tj. ty, jež speciální vědy neřeší; jejím posláním je utvořit z dílčích poznatků speciálních věd jednotný systém poznání celého jsoucna, ontologický model). Tyto předpoklady jsou postupem poznávacího procesu opravovány, měněny, zavrhovány a nahrazovány předpoklady skutečnosti přiměřenějšími.

Základním z předpokladů zdravého rozumu je tzv. naivní realismus, tj. intuitivní názor, že je nám realita ve vnímání v podstatě dána taková, jaká je. O něj se opírá

i moderní věda (v níž převládá tzv. vědecký realismus), když buduje paradigma, ontologický model. V historické praxi to znamená, že intuicí podložená konstatování bere jako předpoklady, které se buď potvrdí, nebo ne – a pak jsou nahrazena jinými, a proces se opakuje. Modelovým příkladem může být např. předpokládaný pohyb Slunce na nebeské klenbě, jenž vedl k paradoxům a bylo potřeba přijmout předpoklad jiný (totiž že se Země otáčí).

A podle našich zjištění by jedním z těchto předpokladů mělo být také tvrzení, že realita je nám dána jedině prostřednictvím obsahů vědomí.

Abychom si něco uvědomili, musí se to totiž stát obsahem našeho vědomí. Mozek před vědomí skrze smyslové vnímání přivádí celý svět, každou věc, všechno, co si uvědomujeme, celou realitu, to, co vidíme, slyšíme, chutnáme, cítíme atd., a ona se stává procesem v naší mysli, něčím od reality samé odlišným, a vždy platí: je to *realita-v-našem-vědomí*, je to spojení, slitina reality a vědomí. To, co je vám, vašemu vědomí dostupné, je tedy jakýsi konglomerát zvláštní povahy, jakási třetí věc mezi realitou a vědomím, *obsah vědomí*. Jen takto zprostředkovaně přivedenou před vědomí, před naše já si můžeme realitu uvědomit.

Tento filozofický základ pak umožňuje vyložit např. zvláštní fungování uměleckého díla a jeho vztah k virtuální realitě, či pojmout artefakt jako program.

Mou původní inspirací bylo zjištění závažnosti filozofického uvědomění si entity „přítomný obsah vědomí“ (definované jako „momentální mentální model“). Teprve dodatečně kolem tohoto pojmu vznikl pokus

o vytvoření filozofického systému, souhrnně pojmenovaného „filozofie předpokladů“.

1. Úvod

Můj text poslední ruky se chce pokusit o systematický výklad mých dosavadních teoretických zjištění v jejich úplnosti.

Kontext, v němž vznikaly tyto myšlenky, je zejména v poslední době tvořen informačním boomem, na základě něhož je moderní společnost označována za společnost informační, či dokonce dezinformační, když si uvědomujeme, že jsme podněty zavaleni tak, až se v nich ztrácíme. Zatímco za komunistů bylo pravidlem ideologické zkreslování, dnes podobně, i když v záplavě informací faktických, hledáme opět orientaci, nějaký opěrný bod, jehož bychom se zachytili jako jistoty při svých úvahách o světě kolem nás.

Žijeme tedy v čase nebyvalého rozmachu poznávání. Záplava poznatků má však kupodivu ten důsledek, že jsme jí dezorientovaní a ptáme se, jako se ptaly generace před námi: Co je jistého ve světě tak nejistém? Neboť to potřebujeme vědět, abychom mohli smysluplně konat. Jen bude-li naše poznání skutečnosti okolo nás jisté, budeme do ní moci úspěšně zasáhnout. Dá se vůbec najít nějaká jistota mimo té, že všechno je nejisté?

2. Založení filozofie předpokladů

Jak jsme si uvědomili výše, žijeme v čase nebývalého rozmachu poznávání. Záplava poznatků má však kupodivu ten důsledek, že jsme jí dezorientovaní a ptáme se, jako se ptaly generace před námi: Co je jisté? Neboť to potřebujeme vědět, abychom mohli smysluplně konat. Jen bude-li naše poznání skutečnosti okolo nás jisté, budeme do ní moci úspěšně zasáhnout.

Hledání poznávacích jistot má tedy svou historii. Dějiny filozofie nás však od zjištění toho, co je jisté, paradoxně vedou ke konstatování nejistot.

První nejistotou, objevenou *eleaty* (Zlomky, 1989, s. 22–46), bylo zjištění, že nevíme, jaká je podstata za jevy. Pokud nebudeme předpokládat, že podstata se projevuje v tom, jaká se nám jeví, nemáme šanci o ní říct nic jistého.

Že předěl mezi podstatou a jevem je těžko překonatelný, si uvědomil i *Platón* (1921, s. 250) ve své představě temné jeskyně, v níž ze skutečnosti pozorujeme jen pouhé stíny.

Francis Bacon (1990, s. 86–88) pochopil Platónovu jeskyni jako metaforu, která *de facto* odráží to, jak do našeho vědomí vstupuje odraz reality, jak se ve vědomí odraz reality vytváří, a jako idoly jeskyně pak pojmenoval jeden druh poznávacích deformací.

Jeskyni, do níž je člověk uzavřen, se pokusil blíže vykreslit *George Berkeley* (1995, s. 62–63, 72, 83). Dospěl k závěru, že mezi člověkem a světem existuje

přehrada smyslů a že tato přehrada je natolik nepro-
stupná, že nemůžeme říct nic o tom, co je za smyslovými
signály. I když můžeme předpokládat, že smysly nás sice
od skutečnosti dělí, ale zároveň nám o ní sdělují, jak
vypadá, nic to nemění na tom, že jsme objevili druhý
předěl mezi skutečností a člověkem: smysly.

Po znejistění toho, co je za smysly, hledal *René
Descartes* (1947, s. 40) aspoň nějakou jistotu a našel
jistotu konkrétního lidského vědomí. Tato jistota se však
stává konstatováním další ohrady, do níž je vůči
skutečnosti člověk uzavřen: vše, co se člověk o skuteč-
nosti dozvídá, jsou pouhé obsahy vědomí a je možné se
domnívat, že nic jistého za těmito obsahy vědomí nelze
tvrdit, pokud ovšem nepřijmeme předpoklad, že těmito
obsahy vědomí nám do vědomí vstupuje skutečnost. Ať
tak, či tak, musíme konstatovat třetí předěl mezi
skutečností a člověkem.

Líznar (2006, s. 51) konstatuje, že *Ladislav Klíma*
dospěl k přesvědčení, že jsme uzavřeni do logických
forem myšlení a nemůžeme myslet jinak – naše myšlení
je spoutáno logikou a my se nemůžeme nijak dostat ven
z této cely. A to je čtvrtý předěl mezi skutečností
a člověkem.

Mezi skutečností a člověkem jsme objevili čtyři
bariéry, jež se zdají znemožňovat poznání. Je to v první
radě cézura mezi jevem a podstatou, dále je to nemožnost
jistě tvrdit něco za smyslovými podněty a poté za obsahy
vědomí a za čtvrté je to nemožnost vysáhnout z logic-
kých forem myšlení k jistotě, že jsou oprávněny.

Zrekapitulujme si je.

1. Nevíme jistě, zda nás neklamou logické formy myšlení (L. Klíma).
2. Nemůžeme tvrdit něco jistého za obsahy vědomí (Descartes).
3. Nemůžeme tvrdit něco jistého za smyslovými vjemy (Berkeley).
4. Je pro nás nejisté poznání podstaty za jevy (eleaté).

Tyto čtyři nejistoty jsou dány naší *čtverou uzavřeností* do obsahů vědomí:

1. Jsme uzavřeni *v mysl*, v tom, co si myslíme, v myšlenkách, logických formách.
2. Jsme uzavřeni *ve vědomí*: vše, co si uvědomujeme, jsou obsahy vědomí.
3. Řada obsahů vědomí je pak zprostředkována *smysly*, které nás oddělují od reality, již zprostředkovávají, uzavírají nás za smyslovou přehradu.
4. Tyto obsahy vědomí nám ukazují skutečnost jen takovou, jaká se nám jeví; podstata se pak za těmito *jevy* skrývá, ač se jimi i projevuje, do jevů jsme uzavřeni a tento předěl se nám otevírá až dlouhým procesem poznání.

Tyto čtyři zásadní nejistoty jsme zjistili jako jistotu. Ovšem jen potud, pokud má naše uvažování smysl, tj. pokud lze předpokládat, že myšlenkově-pojmové a logické formy, v nichž je uzavřeno naše myšlení, jsou přiměřené skutečnosti, o níž vypovídají. Pokud by to neplatilo, je naše situace bezvýchodná. Abychom se mohli pohnout dále, nezbyvá nám nic jiného než přijmout neprokazatelné tvrzení jako předpoklad, a předpokládat tedy, že naše uvažování má smysl, tj. že myšlenkově-

pojmové a logické formy, do nichž je uzavřeno naše myšlení, umožňují před vědomí předvádět skutečnost v její autentické podobě, takovou, jaká je.

S dalšími třemi zjištěnými nejistotami – předěly mezi vědomím a realitou – je to stejně tak. I v jejich případě musíme zavést určité předpoklady.

V případě *jistoty vědomí* hodláme předpokládat, že za jeho obsahy něco je, a to realita, a že složitý analyticko-syntetický aparát mozku funguje tak, aby nám zprostředkoval realitu pokud možno takovou, jaká je.

Podobně předpokládáme za *počítky* to, co je jejich zdrojem, to, co je vnímáno, opět tedy realitu.

Vztah jevu a podstaty pak vede k nutnému předpokladu, že skrze *jevy* poznáváme za nimi skrytou podstatu.

I když je zřejmé, že uvedené předpoklady musíme přijmout (jinak naše cesta končí), a že tedy nejsou nahodilé, předpoklad, že za obsahy vědomí a konkrétně za počítky něco je, se zdá umožňovat možnost, že za nimi je cokoli nebo nic (filozofové jí ostatně bohatě využili). Toto však není naše cesta. Hodláme vyjít z předpokladu, že za nimi je něco určitého a poznatelného, to, co nám ukazuje *bezprostřední intuice* – totiž to, že je tam objektivní realita. Hodláme vyjít z předpokladu, že obsahy vědomí jsou tím, co nám realitu zprostředkuje v podstatě, v mezích možností takovou, jaká je (pro nás). Hodláme předpokládat, že realita je tak víceméně, v podstatných rysech poznatelná.

Tyto *minimální předpoklady* jsou nutné, abychom vůbec mohli začít přemýšlet. Pokud je přijímáme, počítáme s tím, že se zpětnou vazbou potvrdí. Když se totiž při určitých minimálních předpokladech podaří

vysvětlit všechny obsahy vědomí, pak můžeme říct, že tyto předpoklady jsou oprávněné. Tato jistota se ukáže až v dalším postupu poznání, v tom, jak dalece nám umožní vyložit všechny obsahy *všech* vědomí. Pro tuto chvíli konstatujme, že poznávací proces začíná kladením předpokladů (opírajících se o intuitivní názor), z nichž některé se při výkladu obsahů vědomí osvědčí a jiné ne. Tyto pak jsou nahrazeny jinými intuitivními předpoklady, založenými na dosavadní poznávací praxi, jež mají ambici se osvědčit, atd.

3. Pojmy filozofie předpokladů

Zatím jsme se dobrali jen nejistot. Je vůbec něco samo o sobě jisté? Když budeme předpokládat, že naše uvažování má smysl a překročíme tak nejnvtřnější bariéru mezi člověkem a skutečností, dostali jsme se do sféry uzavřenosti člověka do vědomí, v níž můžeme lišit nanejvýš vědomí a jeho obsahy.

Jistota, kterou tu objevil René Descartes, je jistota vědomí, jež je pro každého člověka evidentní, zřejmá. Jak k ní dospěl?

Sokratovým *Vím, že nic nevím* bylo předznamenáno Descartovo *Vím jen, že pochybuji*. Odsud vyšel k jistotě *Myslím, tedy jsem* a my ji můžeme reformulovat *Uvědomuji si* jako prvotní evidenci, jistotu, která je dána každému lidskému vědomí. Takto evidentní jsou pro člověka zároveň tři skutečnosti: vědomí samo o sobě, člověkově já, které je nositelem vědomí, a obsahy vědomí.

Na rozdíl od scény vědomí a já („sedí v hledišti“ descartovského divadla) jsou obsahy vědomí vnitřně bohatě strukturovány (něco vidíme, slyšíme, něco si myslíme, něco cítíme, atd.), ale přitom tvoří jakýsi celek, který nám mozek neustále přivádí před vědomí. Když zavřeme oči, jeho část zprostředkovaná zrakem zmizí; zmizí celý, když ztratíme vědomí. Tento celek označme souslovím *momentální mentální model* (ve zkratce *MMM*), a to z těchto důvodů: obsahy vědomí nazýváme model proto, že modelují realitu, tj. proto, že jsou ve speciálním

vztahu k realitě – předvádějí nám ji před vědomí tak, abychom tyto obsahy vědomí pokládali za realitu, jaká je (zatímco je to jen realita, jaká se nám jeví). Tento model je modelem mentálním, neboť jej zavědomými a vědomými procesy vytváří mysl. A atribut momentální poukazuje na fakt, že se to děje v přítomnosti. Sluší se ještě podotknout, že spíš než pouhý přítomnostní řez si uvědomujeme *tok* momentálních mentálních modelů.

Složitá analyticko-syntetická práce mozku tím nekončí. Ten uspořádává obsahy vědomí díky fungování svého *Systému 1* a *Systému 2*, jak je popisuje Daniel Kahneman (2012, s. 26–36), který v naší mysli rozlišuje dva aparáty, z nichž jeden myslí rychle, pohotově a intuitivně a druhý pomalu, s rozmyslem a deduktivně. Systémem 1 je podle nás produkován *fixní mentální model (FMM)*, jako pozadí, na němž se dějí obsahy vědomí (když vnímáme, vzpomínáme, představujeme si) a z něhož jsou obsahům vědomí udíleny významy. Produktem Systému 2 je pak *myšlenkově-pojmový systém (MPS)*, který vzniká abstrakcí z fixního mentálního modelu a pohybujeme se v něm, když přemýšlíme. Tento lze vyslovit a slova zaznamenat. Tak dochází k objektivizaci dosud subjektivních poznatků a lze díky tomu komunikovat a konfrontací vytvářet myšlenkově-pojmový model reality. Nejglobálnější z nich je paradigma, či chcete-li, *ontologický model (OM)*, na rozdíl od myšlenkově-pojmového systému, který je individuální a běžně označován jako světový názor.

Budování ontologického modelu budeme muset začít opět předpoklady. V první řadě je třeba, jak jsme už viděli,

předpokládat, že naše uvažování má smysl. Pak můžeme uvažovat: Ze zjištěné jistoty *Uvědomuji si* přes Descartesův předpoklad *Myslím, tedy jsem* dospíváme k předpokladu, že existuje nějaká ontologická entita, která je nositelem obsahů mého vědomí, že existuje mé já, mé vědomí.

Vyjít za hranice mého vědomí mohu však už zase jenom pomocí předpokladu, a to tohoto: Obsahy mého vědomí vznikají neustálou interakcí jsoucna, skutečnosti, reality, a mechanismů mého já, mého mozku, jež vznikly, aby umožnily orientaci mého já v realitě.

Takto jsme si vytvořili možnost opřít se o tzv. *zdravý rozum*, tj. základní ontologický názor, ontologickou představu, která se nám živelně vnucuje, aniž bychom o její utváření nějak cílevědomě usilovali. Co nám říká zdravý rozum? Jaké jsou jeho předpoklady?

Jsi ty a věci kolem tebe. Věci kolem tebe existují nezávisle na tom, zda je vnímáš. Jednou z těch věcí je i tvoje tělo, z něhož vyhlíží tvé vědomí, já; tělo a tvé já jsou vzájemně těsně spjatý tak, že tělo podléhá tvé vůli a zároveň utváří tvé potřeby.

Věci kolem tebe jsou trojrozměrné, prostorové, hmotné, vzájemně neprostupné, rozložené v trojrozměrném prostoru. Věci mají váhu a tím je určena souřadnice nahoře–dole. Dole se rozprostírá plochá země, na níž věci spočívají. I ty v tomto prostoru máš své místo a podle sebe určuješ další souřadnice věcí (vpravo–vlevo, vpředu–vzadu).

Věci se postupně mění, vznikají a zanikají. Tuto skutečnost označujeme slovem čas a ten chápeme jako plynulé a rovnoměrné měnění se toho, co je. V tomto dění rozlišujeme minulost (to, co bylo a už není), budoucnost

(to, co ještě není, ale bude) a přítomnost (to, co právě je). Plynutí času poznáváme také podle pravidelného střídání období světla (den) a tmy (noc), což je dáno pohybem Slunce po nebeské klenbě.

Věci kolem tebe jsou různého druhu. Lze rozlišit živé a neživé. Ze živých jsou ti nejbliž ty, jež jsou také nositeli vědomí a mají tělo utvářeno jako ty – lidé. Jsi jedním z nich. Pohybujete se mezi ostatními věcmi a podrobujete si je a tím se udržujete při životě – máte možnost věci měnit zásahy do jejich uspořádání a vytvářet nové věci ze starých. Tak se vedle věcí, jež se při existenci udržují samy, vytvořila skupina věcí, které při existenci udržuje lidská činnost. Lidé tuto svou činnost konají společně a jednotlivě se specializují na její složky. Je to umožněno tím, že spolu komunikují. Atd. atd.

Předpoklady zdravého rozumu se staly východiskem zkoumání skutečnosti filozofií a z ní v závislosti na vymezení oboru bádání se vydělivšími speciálními vědami (obor filozofie pak vymezují zbývající otázky, tj. ty, jež speciální vědy neřeší; jejím posláním je utvořit z dílčích poznatků speciálních věd jednotný systém poznání celého jsoucna, ontologický model). Tyto předpoklady jsou postupem poznávacího procesu opravovány, měněny, zavrhovány a nahrazovány předpoklady skutečnosti přiměřenějšími.

3.1. K pojmu „momentální mentální model“

Ústředním pojmem této kapitoly je koncept *momentální mentální model*, který se tímto způsobem pokoušíme zavést.

Ve zkušenosti každého lidského subjektu obdařeného vědomím je empiricky, introspekci dostupný předmět, o který nám jde, na nějž chceme tímto ukázat, tak jej v naší zkušenosti identifikovat a pojmenovat jej. Je to celek obsahů vědomí vnímaných v přítomnosti ve všech jeho podobách.

Ve stavu bdělém je to to, čemu běžně říkáme skutečnost kolem nás, svět, realita, ale de facto jde o optický obraz reality, dále její pojmové zaměření, myšlenky, další smyslové čítí reality (sluchové, hmatové, čichové, chuťové), tělové čítí, vědomí rovnováhy, představy, city, pocity, nálady, při spánku sny.

Jak jsme řekli, tyto obsahy vždy tvoří celek a tento celek je uvědomován v přítomnosti, momentálně, s tím, že se mění v čase. Tento celek nazvěme momentální mentální model (MMM). Momentální proto, že jde o obsahy uvědomované v přítomnosti. Mentální proto, že jde o produkt mysli. Model proto, že jde o odraz reality. Jakékoli jiné pojmové konotace jsou zavádějící. Chápejme toto sousloví jako symbol, kterým chceme ukázat na jím pojmenovávanou skutečnost.

Jakkoli je ukázání a pojmenování zmíněné entity obtížné, obtížnější je zřejmě najít denotát, předmět tohoto

pojmenování. Proto asi dosud nebyl v literatuře identifikován, i když při vhladu je rázem vše jasné. Potom jsou pochopitelná i následující konstatování.

Vlastností jednotlivých MMM je, že vytvářejí souvislý tok momentálních mentálních modelů v čase, jeden MMM přechází plynule v následující atd. Tok MMM se vytváří soustavnou složitou analyticko-syntetickou prací mozku ve spolupráci se smyslovými orgány.

MMM pro vnímající subjekt zmizí, když ten ztratí vědomí. Za bdělého stavu pro vidícího člověka podstatná část MMM zmizí, když zavře oči. Na významnosti podílu optických vjemů při vytváření MMM je založeno konstruování virtuální reality, virtuality: Pro zrak se uměle generují takové vjemy, že umožňují mozku z nich produkovat MMM, který se blíží MMM z přímého čítí reality a ve chvíli vnímání umělých podnětů substituuje realitu virtualitou.

Jednotlivé konkrétní MMM se od sebe liší zaměřením pozornosti na tu kterou složku obsahů vědomí: subjekt se podle situace může soustředit na smyslové vnímání, případně na vnímání konkrétním smyslem (a pak jako obsah vědomí dominuje obraz reality), na myšlenky (a těmi se pak probírá při přemýšlení, aniž by si uvědomoval realitu kolem sebe), na představy (tak, že překrývají jakékoli čítí), na prožívání, city a pocity (převládajícím obsahem vědomí se stane bolest, radost, láska ap.), nebo může smyslové vnímání převést, jak jsme viděli, na smyslové vnímání virtuality. Ani tím však nejsou vyčerpány všechny možnosti generování MMM. Např. umění nás naučilo vytvářet virtuální MMM čítím upravené reality, ať jsou to obrazy, sochy, divadlo či film,

nebo si lze uvědomit, jak vzniká MMM ze čtení: vnímáním slov se ve vědomí aktivují pojmové a představové struktury a i tehdy se díky „přepnutí“ smyslového vnímání na dešifraci textu očitáme ve virtualitě.

MMM může vznikat přímou recepcí reality a obsahem vědomí je pak *MMM z čítí* (který se také rozpadá na jednotlivé entity, věci), tedy to, co z větší části zmizí, když zavřeme oči, co je ze značné části nahraditelné aparátem konstituujícím virtuální realitu, ale co je také nahraditelné v ještě větší míře vnímáním fixací⁷ (čtením, resp. poslechem textu, zejména uměleckého, sledováním filmu, apod., přičemž dochází k vytváření MMM z fixace).

Když zamezíme čítí, MMM z čítí zmizí. Čítí jako zdroj MMM bývá nejčastější, nikoli však zdroj jediný, a přitom MMM co do zdroje bývá komplexní, zřídka jej konstituuje pouze jeden zdroj, zároveň však většinou můžeme zjistit zdroj pro právě přítomný MMM převažující.

Při MMM z čítí se uplatňují smysly a vytváří se MMM vnějšího světa, nelze však opomíjet ani vnitřní tělové čítí, jež je však ve srovnání s vnějším většinou minimální (kromě vědomí povrchu těla a polohy tělesných částí doplňuje MMM z čítí např. o vnitřní bolest).

MMM z čítí lze označit za autentický v protikladu k *MMM z fixací*. Podle jejich druhu lze MMM z fixace dělit takto: Téměř na úrovni čítí vzniká MMM při vnímání **fixací**, jimiž jsou artefakty (obraz, socha, hudba

⁷ Jako je např. nějak zaznamenaný text, fotografie, film apod.

a jiné reprodukční artefakty) a technické fixace (fotografie, film, holografie); v jejich případě jde totiž o dílčí citaci reality. Zprostředkovanost přes slovo a myšlenkově-pojmový systém (MPS) je zřejmá při vytváření MMM z fixace, která je tvořena zvukovým slovem nebo textem.

Obsahem vědomí tak může být *MMM představový* (kdy buď slova v nás vyvolávají příslušné představy a celé fantazijní světy, nebo se sami, v závislosti na myšlenkách, v těchto fantazijních světech pohybujeme, případně v představách řešíme nějaký problém, či vytváříme projekt),

MMM vzpomínkový (MMM z fixního mentálního modelu (FMM), kdy se obsah našeho vědomí opírá o paměťové záznamy dříve vnímaných MMM z čítí),

ale hlavně *MMM myšlenkový* (MMM z myšlenkově-pojmového systému (MPS)), při jehož realizaci si uvědomujeme a formulujeme myšlenky na potměšlém pozadí MMM z čítí, kdy jsme soustředěni na přemýšlení a momentálně přítomnou realitu plně nevnímáme,

a může to být *MMM snový*, když buď sníme, nebo si na sny vzpomínáme.

Obsah vědomí dále mohou tvořit nálady, pocity a city, které je možné prožívat v závislosti na MMM z čítí jako jeho zabarvení, podkres, či právě MMM z čítí přímo nálady, pocity a city indukují. Součástí MMM se stávají chtění, přání, touhy, potřeby a také intuice a tušení. Mezi druhy MMM můžeme rozlišit také MMM pracovní, a to MMM pracovní z myšlenek (uvažují, že...), MMM pracovní z představ (představují si, že...) a MMM pracovní myšlenkově-představový (kombinují představy a myšlenky).

Ve skutečnosti, jak už bylo zmíněno, se MMM takto nerozpadá, je jednolité. MMM z čítí může být zabarven city a pocity, může být zaostřen, zvýznamněn skrze FMM a MPS, může být pozorností zaměřen na určitý výsek skutečnosti.

Všechny tyto složky obsahu vědomí (zúčastněny v různé míře) vytvářejí *celek*, kterým je právě *přítomný obsah vědomí*, MMM. (Tento celek je jako celek generován mozkem ve chvílích, kdy jsme při vědomí, ať bdělí, či snící.) Situace je ovšem ještě složitější, protože každý MMM je součástí toku MMM, v němž jeden MMM přechází plynule či disparátně v další, přičemž tok MMM díky tomu zdánlivě přesahuje přítomnost, je delší než řez přítomnosti, který postrádá časový rozměr.⁸

Součástí MMM je tedy všechno, co si v tom kterém okamžiku uvědomujeme, a každý přítomný obsah vědomí jako celek je momentálním mentálním modelem.

⁸ Např. přemýšlíme-li, naše myšlenky jsou souvislé a přecházejí z jedné přítomnosti do druhé, aniž by to vadilo nebo bylo nějak reflektováno: formou názoru je totiž spojitý tok přítomností, což je umožněno zejména pamětí.

3.2. Empirické zakotvení pojmu „momentální mentální model“

Nová doba nám přináší empirické zkušenosti, smyslové zážitky, s nimiž se člověk dosud nesetkal. Díky vynálezu dalekohledu jsme si mohli na vlastní oči prohlédnout povrch Měsíce, díky sestrojení kosmických dopravních prostředků jsme se po něm mohli projít a pocítit jeho šestkrát menší přitažlivost. V oblasti čítí je však naprostým převratem fenomén virtuální reality. Tak převratným, že jeho zkoumání bude, zdá se, mít i konsekvence filozofické. Zatímco dosud teorie předjímalá praxi (o Měsíci se předpokládalo, že je vesmírným tělesem, a potom jsme je jako takové spatřili, zmapovali a navštívili), virtuální realita překvapivým prožitkem, který vyvolává, senzuální empirií, již zprostředkovává, dodatečně formuje naše představy o světě. Jak, to se pokusíme nastínit.

Zřejmě zásadním pramenem sdělení o fenoménu virtuální reality je publikace *Silicon Mirage*, již napsali Steve Aukstakalnis a David Blatner (1992).

Od průkopníka v oblasti virtuální reality Jarona Laniera pochází v roce 1989 zformulovaná definice virtuální reality. Podle něj je to „počítačem vytvořené interaktivní trojrozměrné prostředí, do něhož se člověk totálně ponoří“ (Aukstakalnis, Blatner, 1994, s. 11).

Reálný význam této zobecňující abstraktní definice spočívá ve skutečnosti, že člověk k tomu, aby se „ocítl ve virtuální realitě“, potřebuje složité technické zařízení (jež

nyní existuje v řadě technologických variant a jehož optimální podoba se dosud hledá). Podstata tohoto zařízení spočívá v tom, že do zorného pole subjektu, pro každé oko zvlášť, se vloží displej, na němž je počítačem vytvářen obraz takový, aby ve vědomí subjektu vznikal prostorový vjem zobrazené skutečnosti. Zároveň jsou do obou uší subjektu z počítače zaváděny zvukové podněty takové, aby v subjektu vyvolaly dojem prostorového zvukového vjemu, pocházejícího z „reality“, již vidí. Do třetice pak má subjekt navlečeny speciální rukavice, jež jsou schopny simulovat dojem hmatového vjemu „reality“, již vidí a slyší.

Takto vybaven subjekt v aktivovaném zařízení získává dojem, že se ocitl v jiném světě, v jiné realitě, než ve které byl dosud, zkrátka ve virtuální realitě, v té, kterou právě vidí, slyší a hmatá.

Je zjevné, že vytváření virtuální reality vychází z pochopení, že určitým způsobem organizovanou stimulací smyslů (určitým organizovaným působením na čidla) lze ve vědomí recipienta vytvořit relativně libovolný vjem reality, která je odlišná od reality skutečné. Pro „vjem reality“ je přitom důležité, jak to poprvé zmiňuje Lanierova definice, že recipient má dojem, že je do této reality „ponořen“. K tomuto pojmu naši autoři uvádějí: „Být ponořen znamená být něčím zcela obklopen – je to všude, kam se podíváme, kam se pohneme“ (Aukstakalnis, Blatner, 1994, s. 24). A pokračují dále: „Toto obklopení podněty vyvolávajícími naše vjemy umožňuje neustále vytvářet a aktualizovat model prostředí v našem vědomí“ (Aukstakalnis, Blatner, 1994, s. 25).

Zmíněná definice ponoření konstatuje objevené zjištění, a to fakt, že smyslovou recepcí reality vzniká

v našem vědomí model reality, která obklopuje recipienta, takový, že recipient je do něj ponořen. Technologie virtuální reality pak umožňuje ve vědomí recipienta vytvořit relativně libovolný model, tj. model nezávislý na realitě, jež recipienta obklopuje, a to takový, že i do něj bude recipient ponořen, jako je normálně ponořen do modelu jej obklopující reality.

V našich úvahách se objevil pojem „model“. Naši autoři jej ve snaze uchopit problém začali zcela intuitivně používat pro popis momentálních obsahů vědomí. Někdy je zřejmé, že jej chápou jako obsah vědomí zvláštního typu, tj. jako myšlenkově-pojmový, teoretický, poznávací model v tradičním pojetí, srovnej např. „Model organizace firmy“ (Aukstakalnis, Blatner, 1994, s. 15), jindy si už uvědomují, že celý momentální obsah vědomí, který vzniká čítím, recepcí reality, je vlastně také model – viz výše uvedený citát ze s. 25: „model prostředí v našem vědomí“.

Jak jsme se již zmínili, zvláštností tohoto modelu je dojem jeho nositele, který naši autoři postihují pojmem „ponoření“. Pojem ponoření zároveň vystihuje vlastnost, kterou má virtuální realita společnou s reálným momentálním obsahem vědomí, s modelem reality v našem vědomí, srovnej: „Před televizorem máte spíše pocit pohledu malým okénkem, tentýž pocit budí i displej počítače. Ve virtuálním prostředí však nemáte dojem pohledu zvenčí do jiného světa, ale pohledu zevnitř na tento svět...“ (Aukstakalnis, Blatner, 1994, s. 24).

Jev ponoření je ostatně hlavní zábranou v tom, abychom pojmem model pojmenovali momentální obsahy vědomí, vznikající čítím, v jejich celistvosti. Teprve když se octneme *uvnitř* umělého modelu, ve virtuální

realitě, začneme chápat, že i realita v naší mysli, vzniklá přirozenou recepcí, je také model. Srovnej: „Prvky skutečnosti, které se nám zdály pevné jako skála, se po první návštěvě virtuálního světa začínají jevit trochu méně samozřejmé“ (Aukstakalnis, Blatner, 1994, s. 20).

Na tomto místě je vhodné zrekapitulovat, k čemu jsme dospěli.

Dozvěděli jsme se, že při vnímání ve vědomí vzniká model. Abychom jej odlišili od poznávacích modelů v dosavadním pojetí, nazvěme jej mentální model. Protože jeho charakteristickou vlastností je, že je definován přítomností (mění se v čase), doplníme toto sousloví přívlastkem na podobu momentální mentální model (MMM) (mluví pro to i pasáž „... umožňuje neustále vytvářet a aktualizovat model prostředí...“ v citátu ze s. 25). Abychom MMM, který chceme pojmově konstituovat, odlišili např. od MMM snového (a dalších druhů a typů MMM), nazvěme jej podle jeho zdroje MMM z čítí (MMMč).

Tento MMMč, jak po objevení možnosti virtuální reality víme, může vznikat buď recepcí reality, a pak je to reálný MMMč, nebo recepcí podnětů generovaných uměle, např. počítačem – pak je to virtuální MMMč.

K tomuto výtěžku naší zprávy o virtuální realitě ještě připojme několik myšlenek.

Jak si naši autoři uvědomili, zasáhla existence virtuální reality jistotu skutečnosti, v níž normálně žijeme, v samé podstatě. Říkají o tom: „Jestliže např. slyšíme před sebou štěkat psa a potom před sebou psa i uvidíme, jsme náchylní si myslet, že pes, kterého vidíme, je i zdrojem vnímaného zvuku, ba co víc, že pes i zvuk jsou reálné. Nic z toho nemusí být pravda.

Snad učiníme líp, když si nebudeme klást otázku, zda skutečnost existuje mimo nás, a raději budeme hledat, co v nás vyvolává dojem skutečnosti“ (Aukstakalnis, Blatner, 1994, s. 19).

Pokusíme se tedy my naznačit odpověď na otázku, již se naši autoři vyhnuli. Podle našeho názoru fakt možnosti virtuální reality paradoxně potvrzuje existenci něčeho jistého za smyslovými vjemy: Víme-li, že reálný MMMč v našem vědomí je nahraditelný virtuálním MMMč, a víme-li, jak byl až do této chvíle (před zkonstruováním virtuální reality) reálný MMMč *pevný*, víme také, že tato pevnost reálného MMMč musí být něčím dána, musí mít nějakého nositele (jako víme, že nositelem virtuálního MMMč je složitý technický aparát). A tímto nositelem je realita. Čili: existuje-li v našem vědomí reálný MMMč, existuje i mimo naše vědomí realita, jejíž recepcí se reálný MMMč v našem vědomí vytváří. Tak se znejistění existence reality (faktem virtuální reality) převrátilo v její potvrzení.

Ještě jednu otázku přenechávají naši autoři filozofům. Zní: „Co je to realita?“ (Aukstakalnis, Blatner, 1994, s. 19.) Myslíme, že bychom na ni tedy měli odpovědět, a myslíme, že by to mohlo být takto: Realita je to, co v našem vědomí přirozeně, tj. bez technického prostředníka, vytváří MMMč.

3.3. Spekulativní vyvození dalších důsledků sestrojení virtuální reality

Moderní doba rozbíjí okovy, jež člověka dosud svazovaly. Postupně padly řetězy zemské přitažlivosti a člověk se nejdříve vznesl do vzduchu, potom do kosmu a okusil i stav beztlíže. O těchto poutech jsme věděli, že nás tíží („Jak lvové bijem o mříže“ (Neruda, 1878)), padají však i okovy, jež jsme si jako takové neuvědomovali. To je například případ virtuální reality.

Po tisíciletí pro nás bylo samozřejmostí, že po dni odcházíme ze skutečnosti do snů a po noci že se probouzíme do stejné skutečnosti, jako byla ta před nocí. Tato skutečnost tu byla stále, stačilo otevřít oči a viděli jste ji kolem sebe jako stálé pozadí všeho dění. Byla tu jako nezměnitelná jistota. A vida, dnes už to neplatí: okovy skutečnosti, jež nás svíraly, padly. Můžeme po libosti ze skutečnosti odcházet a vstupovat do jiné skutečnosti, skutečnosti umělé, virtuální, která v mžiku „skutečnou skutečnost“ potlačí a zastoupí.

Virtuální realita nám umožňuje prožít zcela zvláštní stav: „být při smyslech“, a přesto nevnímat skutečnost, realitu, která člověka obklopuje, jak je za tohoto stavu zvyklý, nýbrž něco jiného, a to tak, jako by to byla realita sama.

Zkušenost virtuální reality má velkou vypovídací hodnotu. Jednak dokládá, že dosavadní výzkumy v této oblasti se opírají o poznání toho, jak se věci mají, ale zároveň ukazuje i nové pohledy na to, jak se věci mají.

Zjevně se např. potvrzují výzkumy smyslové deprivace, jež vyznívají v tom smyslu, že obsah vědomí se utváří díky neustálému toku smyslových podnětů (vědomí ztrácí formu, tvar, jestliže je vyňato z jejich tlaku, tak jako se zhroutí tělo medúzy vytažené z hlubin na břeh). Svědčí o tom i beztvará změť snů, jež je nám předváděna před vědomí za nepřítomnosti tlaku smyslových podnětů, když spíme. Virtuální realita přitom vytvořila postupy, jak tyto toky podnětů uměle generovat.

Zjistili jsme, že tlakem smyslových podnětů před vědomím vzniká momentální mentální model z čítí (MMMČ). Je to zjištění spadající zřejmě do oblasti psychologie. Vzniká tedy otázka, jak dalece může být virtuální realita v přítomném okamžiku inspirativní pro tuto vědu. Náš postup úvah v tomto směru je následující:

Co nového do pohledu na tuto oblast přináší virtuální realita? Její zásadní zjištění spočívá v tom, že určitými počítačovými soubory, a to zrakových, sluchových a hmatových počítků, lze ve vědomí subjektu vytvořit umělý model reality, který je srovnatelný s modelem reality vzniklým přirozeným čítím. Na tomto procesu je důležité, že podněty jsou komplexní (nejde o izolované počítky) a že také výsledek, model reality, je komplexní. Na tomto modelu reality je přitom zajímavé, že ačkoli je složen na základě několika různých počítačových komplexů a tyto komplexy je možno i v tomto modelu odlišit (stačí zamezit tomu kterému čítí, a příslušná část modelu zmizí z vědomí – tj. např. zavřít oči), je model vnímán jako jednolitý celek, tj. podněty jsou před vědomí předváděny ve vzájemném souladu. Pokud dojde k nesouladu (způsobenému např. nedokonalým generováním

podnětů), vyvolává to v subjektu nepříjemné pocity až traumata⁹ a na druhé straně zároveň aktivitu analyticko-syntetického mozkového aparátu směřující k opětovnému nastolení smyslového souladu, smyslové harmonie. (Což dokládají např. také pokusy při psaní, jež je kontrolovatelné jen pohledem do zrcadla, či s brýlemi převracujícími obraz, na něž se subjekt po čase adaptuje.)

Dík virtuální realitě jsme měli možnost názorně poznat, že při čítí vzniká před vědomím subjektu momentální mentální model z čítí (MMMč). Přitom je důležité zdůraznit, že to, co se takto dostává před vědomí, není počitek sám (víme např., že zraková čidla jsou schopna registrovat jen tři určité barvy, zatímco barva, kterou vidíme, čili si uvědomujeme, je něco zcela jiného, „složeného“), nýbrž výsledný konstrukt složité analyticko-syntetické práce mozku na souboru takovýchto počitků založené, přičemž tento výsledek vzniká jako celek, jehož kontextem jsou jeho části definovány, určeny. MMMč je přitom bohatě strukturován, uvědomujeme si jeho jednotlivé entity různého typu, přičemž při strukturaci zorného pole hrají důležitou úlohu vjemy hmatové, resp. recipování manipulace s prvky reality.¹⁰

⁹ Aukstakalnis, Blatner, 1994, s. 233: „(Nevolnost z virtuální reality) Vyvolávají ji přesně opačné vjemy než tradiční kinetózu – vnucené vjemy pohybu bez odpovídajících vnitřních příznaků.“ Tamtéž, s. 238: „Co uděláte, když se otočíte směrem, odkud slyšíte plakat děcko, a nikoho tam neuvíдите? Nebo vezmete mezi palec a ukazováček tužku a ucítíte její dotyk na prostředním prstu? Nejprve si asi pomyslíte, že jste se zbláznili nebo že trpíte nervovou poruchou; teprve potom si uvědomíte, že to jste jen ve špatně udělané virtuální realitě.“

¹⁰ Právě o tom zřejmě vypovídá následující citát. Aukstakalnis, Blatner, 1994, s. 239: „Ruce. Při prvním seznámení s

MMMč přitom není pouze strukturován, vnímán jako členitý a rozčleněný na entity, ale tyto entity jsou navíc vnímány ovýznamněně – subjekt si uvědomuje, nejen že něco vidí, ale i co vnímá. MMMč je zaměřován vůči jakési struktuře významů. Jejího nositele si běžně, přímo, tak jako MMMč, neuvědomujeme, zůstává skryt za naším vědomím. Jeho existence se do našeho vědomí promítá pouze jako pochopení skutečnosti, již vnímáme. Tento nositel je relativně nezávislý na momentálním vnímání, je relativně nadčasový, fixní (vzniká zřejmě jako paměťová fixace jednotlivých MMMč a jejich analyticko-syntetickým zpracováním), tvoří však jakýsi celek, který vyjadřuje, odráží strukturu reality; nazvěme jej tedy fixní mentální model (FMM).

Je zřejmé, že MMMč je možné přímo uměle generovat (virtuální realita, virtualita), FMM už nikoli, nanejvýš jej zřejmě lze modifikovat zkušeností virtuality (delším vnímáním virtuálního MMMč), jež je v tom případě obdobou analogického fungování přirozeného čítí, normální zkušenosti.

FMM je, zdá se, struktura ovýznamněných představ (kde představa je z velké části paměťová stopa toho, co se z MMMč vydělilo jako jednotlivá entita) a jejich vzájemných vztahů.

Mozek však nezůstává jen na této úrovni analyticko-syntetického zpracování. Dokáže se pohybovat i v rovině

virtuální realitou se lidé nejprve orientují na svoje vlastní virtuální tělo. A protože toto tělo je obvykle redukováno jen na ruku, jsou fascinováni touto virtuální rukou. Zvedají ruku v datové rukavici před obličej, aby viděli její virtuální reprezentaci na displeji. Pohybují prsty a vidí stejný pohyb. Už tento prostý fakt, že počítač je schopen sledovat pohyby těla a graficky je reprodukovat, vyrazí lidem dech nebo vyvolává smích.“

pouhých významů, tj. pojmů a myšlenek. Na základě struktury FMM zřejmě vzniká myšlenkově-pojmový systém (MPS), a to relativním osamostatněním významů, vytvořením jejich relativní nezávislosti na představách a jejich spojením se slovy. (Stručně: MPS je to, co verbalizujeme, když se nás někdo zeptá na názor.) Díky této genetické souvislosti mají slova jak moc fixovat MPS jeho objektivizací, vyslovením (sestrojením instrumentální fixace, kterou je např. text), tak zároveň mohou před vědomí vyvolávat i představy s pojmy spojené a generovat MMM z fixace (MMMf) (čehož využívá např. beletrie k budování fantazijních světů, do nichž se dovedeme už dávno ponořit skoro jako do virtuální reality¹¹).

Hierarchie MMM – FMM – MPS se pokouší zachytit a vyslovit zakotvení všech výroků o světě v individuální zkušenosti subjektu. Snaží se ukázat, že za vším je složitá analyticko-syntetická činnost mozku a že my, vnímající subjekt, jsme odkázáni na to, co nám předloží před vědomí, ať je to vidění reality (MMMč) a její ovýznamnění skrze FMM, nebo to jsou soudy a výroky o ní – i zde jsme odkázáni na to, co nás napadne; můžeme sice vůlí zaměřit pozornost na nějaký problém, ale jeho řešení probíhá v patrech, jež naší vůlí nepodléhají a předloží nám před vědomí teprve výsledek složitého procesu tak, jako monitor či tiskárna u počítače.¹²

¹¹ Existují tedy přinejmenším dva způsoby vytváření umělého MMM – z čítí virtuální reality a přímo přes MPS, kde odpadá problém, jak modelovat pohyb ve virtuální realitě v souladu s pohybem v reálném světě.

¹² Vladimír Levi se v jedné ze svých knih popularizujících psychologii (Levi, 1974, s. 128) zmiňuje o názoru spisovatele Gleba Anfilova, že člověk nemyslí. Anfilov prohlašuje: „... myslí za něj

Uvedená koncepce se pokouší kritizovat představu „objektivní vědy“, jež se opírá o „fakta“ či „protokolární věty“, a chce poukázat na skutečnost, že subjekt si z vědy nelze odmyslet, že je třeba jej celý, se vším všudy, tedy s faktem analyticko-syntetické práce mozku, do koncepce objektivní vědy integrovat.

Zároveň chceme naznačit kořeny logiky, jež ať chceme, či nechceme, vyrůstá z individuální empirie, ale jež díky relativnímu osamostatnění MPS se stává systémem „pravidel hry“ (L. Wittgenstein¹³). Jaká však budou pravidla hry, to je dáno právě cestou od MMM k FMM a MPS.¹⁴

stroj (...) Ten v mozku.“ Levi se tomuto tvrzení pouze diví, aniž dovede vyložit, co tím dotyčný chtěl vyjádřit. Podle našeho názoru si Anfilov uvědomil prostou skutečnost, totiž to, že před vědomí jsou nám předváděny jen výsledky práce mozku, přičemž tuto práci nemůžeme vědomě, vůlí přímo nijak ovlivnit a můžeme její výsledky pouze pasívně přijímat. (Což neplatí tak zcela: s tím, co je předvedeno před vědomí, můžeme skrze svou vůli manipulovat.)

¹³ Wittgenstein, 1993, s. 63: „Hovoříme o ní [o řeči] ale tak jako o šachových figurkách, když udáváme příslušná pravidla hry [...]. Otázka „Co je vlastně slovo?“ je analogická otázce „Co je šachová figurka?““

¹⁴ Zmíněné představě o kořenech logiky v MPS, FMM, potažmo MMM odpovídá i von Neumannova intuice: „Matematika je druhotným jazykem, odvozeným od prvotního jazyka, používaného centrální nervovou soustavou těla.“ Neumann, 1958, s. 82. Citováno podle: Coveney – Highfield, 2003, s. 18.

4. Důsledky filozofie předpokladů

Základním z předpokladů zdravého rozumu je tzv. naivní realismus, tj. intuitivní názor, že je nám realita ve vnímání v podstatě dána taková, jaká je. O něj se opírá i moderní věda.

Co té se týče, v jejím základě většinou nacházíme tzv. vědecký realismus, který staví na následujících předpokladech:

- Svět je materiální a existuje nezávisle na lidech.
- Svět by zůstal světem, i kdyby lidé neexistovali.
- Běžné fyzické předměty i vědou pojmenované entity existují objektivně a nezávisle na lidské mysli.
- Experimentem nelze prokázat pravdivost teorie, lze jím jen naznačit možnost pravdivosti.
- Experimentem lze dokázat, že teorie je nepravdivá (Košumberský, 2017).

A podle našich zjištění by jedním z těchto předpokladů mělo být také tvrzení, že realita je nám při poznávání dána jedině prostřednictvím obsahů vědomí.

Abychom si něco uvědomili, musí se to totiž stát obsahem našeho vědomí. V této chvíli je jím například obraz textu, který máte teď před sebou, a zároveň myšlenka, kterou právě čtete. Vyvolal je před vaše vědomí váš mozek na základě toho, co vnímáte, tohoto textu, části reality. Podobně mozek před vědomí skrze smyslové vnímání přivádí celý svět, každou věc,

všechno, co si uvědomujeme, celou realitu, to, co vidíme, slyšíme, chutnáme, cítíme atd., a ona se stává procesem v naší mysli, něčím od reality samé odlišným, a vždy platí: je to *realita-v-našem-vědomí*, je to spojení, slitina reality a vědomí. To, co je vám, vašemu vědomí dostupné, je tedy jakýsi konglomerát zvláštní povahy, ani realita, ani vědomí, či i realita, i vědomí; tedy něco mezi tím, jakási třetí věc mezi realitou a vědomím, *obsah vědomí*. Jen takto zprostředkovaně přivedenou před vědomí, před naše já si můžeme realitu uvědomit.

Bude-li vám někdo tvrdit (jak to tvrdí třeba váš první dojem či zdravý rozum), že je nám realita dána přímo, bezprostředně, nevěřte mu. Opomeneme-li bezprostřední kontakt s realitou, praxi, při poznávání to, co je nám dáno k uvědomění, je produkt složité analyticko-syntetické práce mozku, který nám mozek předvádí tak, abychom jej ztotožnili s realitou. Že to není realita sama, dokládají optické klamy (za všechny třeba perspektiva) a myšlenkové paradoxy, které poukazují na místa, v nichž se tento model reality ve tvém vědomí, obsah vědomí, od reality „odchlipuje“. Jak říká Alfred Korzybski (1933), „mapa není území“. V mysli, před vědomím máme jen mapu reality, nikoli realitu samotnou.

Co z toho plyne? To, že poznat realitu není tak jednoduché, jak by se mohlo zdát a jak tvrdí věda. Věda je ovšem úspěšná *právě* díky předpokladu, že skutečnost v zásadě poznáváme takovou, jaká je. Tento metodologický předpoklad je ale použitelný jen jako východisko, nikoli jako konstatování, že tak se věci mají. Nemají se tak, což zjišťujeme při bližším ohledání, jak jsme viděli výše.

Předpoklad, že realita je nám při poznávání dána jedine prostřednictvím obsahů vědomí, problematizuje vztah vědy k realitě. Tvrdí, že je vždy zprostředkovan přes lidský subjekt. Pro filozofii předpokladů jsou ovšem naopak problémem vědecké fakty a data, jež se zdají být na subjektu nezávislé a objektivní samy o sobě, přičemž jsou tím, o co v procesu poznání jde. (Srov. např. novo-pozitivistický atomární fakt.)

Podívejme se proto blíže na význam slova *fakt*. Je to poznatek o dílčí skutečnosti, který byl získán konfrontací poznatků více subjektů. Podstatné na tom je, že nejprve byla tato dílčí skutečnost nazírána subjektem, jenž o jejím stavu podal zprávu, tedy zobjektivizoval, fixoval svůj vnitřní stav, který tak může být případně konfrontován s fixovanými stavy, založenými na těžce skutečnosti, jiných subjektů, a to skrze momentální mentální model a fixní mentální model těchto subjektů. Je tedy zřejmé, že objektivnost faktu se sice opírá o jakési přímé nazírání reality, ale to se děje v rámci subjektu skrze obsahy jeho vědomí a teprve vyložením tohoto subjektivně zjištěného stavu reality navenek, objektivizací, fixací se stává objektivním a může být případně konfrontován s dalšími svědectvími o stavu reality. A tato konfrontace se děje přes vnímání fixací, záznamů nazírajícími subjekty, a tedy skrze jejich obsahy vědomí.

V komplikovanější situaci se nacházíme, co se týče *dat*. V převládající míře jsou získávána různými senzory a čidly a zpracovávána na počítačích zcela nezávisle na lidském subjektu. Ale jen do té chvíle, než přistoupíme k jejich interpretaci. Mechanismy sbírání a zpracovávání dat jsou totiž jen rozšířením smyslových (mikroskop, dalekohled, televizní obraz aj.) a mentálních (fixace jako

paměťové záznamy, algoritmy, programy) mohutností subjektu, který je používá k tomu, aby z nich ve své mysli vytvořil momentální mentální model a fixní mentální model a odsud dospěl k myšlenkově-pojmovému systému a ontologickému modelu, se kterými pak může pracovat, jako v případě faktů.

Z dalších důsledků filozofie předpokladů uvedme tyto:

Obsah vědomí je generován jako celek, který je vnitřně členitý. Například opticky se nám zorné pole rozpadá na věci – o kterých si uvědomujeme, co jsou; tyto entity tedy jsou nadány významem, ovýznamněny, zaměřeny pojmovou sítí, a to díky práci Systému 1 a Systému 2 (Kahneman, 2012). Ty jednak generují bezprostřední model reality, MMM, před naším vědomím, to, co tvoří obsah našeho vědomí při vnímání (prostřednictvím Systému 1), jednak i jeho pojmové zaměření a výklad, FMM (prostřednictvím Systému 2).

Bezprostřední model reality vzniká před vědomím většinou na základě přímého smyslového čítí reality (z tohoto smyslového tlaku reality jsme vyňati ve spánku), ale v poslední době se objevily technické vymoženosti, které dokážou realitu ve smyslech simulovat, nahradit. Jde o tzv. virtuální realitu.

V souvislosti s virtuální realitou máme možnost se zamyslet nad oprávněností výše zmíněného předpokladu, že za obsahy vědomí něco je. Je totiž možno uvažovat, že existují obsahy vědomí, ale za nimi nic není, tak jak je tomu u virtuální reality. Skutečně za virtuální realitou nic není? Omyl: za virtuální realitou je složitý technický aparát, který nám ji zprostředkovává. A stejně tak za

obsahy vědomí musí něco být, aby v našem vědomí vznikaly. Co asi? Právě realita.

Zároveň v konfrontaci s virtuální realitou zjišťujeme, že bezprostřední model reality, MMM, před vědomím může vznikat i jinak než při přímém čítí. Zamyslete se nad tím, co bezprostředně vidíte: je to text, respektive ještě přesněji skvrny. A smyslové vnímání těchto skvrn umožňuje vašemu mozku, vaší myslí malý zázrak: že díky jejich čítí slyšíte můj hlas, uvědomujete si moje myšlenky, vidíte vnitřním zrakem věci, o kterých mluvím. Je to dáno zvláštní organizací těchto skvrn, které fixují určitým způsobem uspořádaná slova, jejichž postupné vnímání nás vede k pojmům a představám. Toto uspořádání slov můžeme označit jako *program*, protože svého vnímatele, čtenáře programuje, vytváří při postupném vnímání v jeho vědomí zamýšlený fiktivní model reality.

Tak vidíme, že zaznamenané slovo nám umožňuje fixovat a pak zpětně zprostředkovat produkt Systému 2, totiž pojmový model reality v našem vědomí (MPS), a nejen to: také nám umožňuje před vnitřním zrakem rekonstruovat model reality z čítí, MMMč (výsledek fungování Systému 1) jako MMM z fixace, MMMf (kde fixace je vnímaný objektivní záznam), nebo dokonce vytvořit model fiktivní (což se děje, jak jsme viděli, při vnímání literárních děl). Na estetickém uspořádání slov pak je založeno slovesné umění. Smyslovým zdrojem pro fiktivní, arteficiální model reality vedle slova může být také určitým způsobem uspořádaná citace reality, jako je socha, obraz, fotografie, film, hudba, hologram (protože artefakt vůbec je estetické uspořádání reality).

V předchozím textu, ve výčtu předpokladů, které přijímá vědecký realismus, jsme se setkali s vyjádřeními operujícími s pravdivostí (konkrétně vědecké teorie), která se opírá o pojem pravda. Ten má pro naši úvahu zásadní význam. Mluvíme-li o jistotě poznání, vždy jde o poznání pravdivé – co není pravdivé, neoznačujeme jako poznání, nýbrž jako omyl, fikci či lež. Co znamená, že je něco pravdivé, že je to pravda?

Pro odpověď nemusíme chodit daleko: máme v sobě automatický ukazatel, který nám neustále říká, co je pravda: specifický pocit „Toto je pravda“. Tento pocit má širší záběr, takže se do něj vejdu i takové stavy, jako je spánek (ve snu máme pocit, že je to pravda, což po probuzení většinou zmizí), omyl či blud. Nás však zajímá jako průvodce stavu, kdy zjišťujeme, že to, co si myslíme, odpovídá skutečnosti.

Tento pocit byl zformalizován do tzv. korespondenční teorie pravdy; ta se tak jmenuje podle situace, kdy se tento pocit se zakládá na shodě, korespondenci toho, co vnímáme, a toho, co si myslíme – na tom, že model reality z čítí, MMMč, koresponduje s pojmově-myšlenkovým modelem reality. Poznáváním se snažíme dosáhnout této shody tím, že myšlenkově-pojmový systém neustále upravujeme, aby odpovídal našim vjemům, ale někdy se to nedaří a pak mluvíme o klamech a paradoxech.

Věda pracuje s myšlenkově-pojmovým systémem, MPS, objektivizovaným – vysloveným, zapsaným, fixovaným; v této souvislosti o něm hovoříme jako o modelu v užším slova smyslu (tvoří jej soustava pravdivých výroků, tj. které mají pravdivostní hodnotu 1, což znamená, že jsou modelem reality v logickém slova

smyslu). S takovýmito ambicemi jsou pak psány všechny vědecké statě.

5. Praktický přínos filozofie předpokladů

Jako autor filozofie předpokladů jsem zjistil, že se musím ptát i po smyslu na ni vynaloženého úsilí, a uvědomil jsem si, že jsem jí řešil a pro sebe vyřešil řadu problémů, z nichž jeden byl zásadní – co si mám myslet o tom všem kolem sebe, respektive v sobě. Tento problém tedy spočíval v budování vlastního světonázoru. Jeho řešení mě stavělo před soubor otázek a přinášelo mi na ně odpovědi. Tyto odpovědi jsou tím hledaným výtěžkem mé poznávací činnosti a rád se o ně s vámi podělím.

Svůj světonázor zakládám na své osobní i všelidské zkušenosti a snažím se v něm vyhnout jakýmkoli fantastickým hypotézám a předpokladům. Opírám jej o jistotu, kterou má jeden každý z nás, totiž o to, co si uvědomujeme. S jistotou, evidentně si uvědomujeme tyto skutečnosti:

- Že si uvědomujeme, totiž *akt uvědomování*.
- Že si uvědomujeme sebe jako toho, kdo si uvědomuje, totiž *subjekt uvědomování*.
- Že si uvědomujeme *vědomí* jako scénu pro to, co si uvědomujeme.
- Že si uvědomujeme to, co si uvědomujeme, totiž *obsahy svého vědomí*.

Zmíněné obsahy nad vším uvědomovaným převažují a my je můžeme zkoumat. Jejich klasifikaci provádí právě filozofie předpokladů a přináší tak základní orientaci našim vědomím v realitě, jejíž obraz nám

zprostředkovávají. V realitě, která je pro nás zpočátku chaosem překřikujících se hlasů. Filozofii předpokladů jde o to, abychom pochopili, že chaos není výsledek, ale cesta k pravdivému obrazu skutečnosti, který máme šanci složit z kamínků vzájemně se vyvracejících a popírajících názorů. Filozofie předpokladů konstatuje prvotní jistoty a nejistoty, jak si je uvědomujeme, nutné předpoklady těchto konstatování, usiluje o to, abychom odsud dospěli k pravdivému obrazu reality a mohli na jeho základě do reality účinně zasáhnout.

5.1 Fungování artefaktu

Výše uvedené je nejdůležitější aspekt filozofie předpokladů. Ta však má co říci i k řadě dalších problémů a otázek.

Ukazuje např., že obsahy vědomí jsou před vědomí přiváděny v přítomnosti a souvisle jako tok obsahů a jako celek. Tento celek nazýváme *momentální mentální model* (MMM). Obsahy našeho vědomí, jak předpokládáme, vznikají na základě složité analyticko-syntetické práce mozku, zavědomé i vědomé, jak na základě přímého smyslového čítí reality, tak na základě vnitřní činnosti aparátu mysli (uvažování, představování si – denní snění, sny).

Jak je díky filozofii předpokladů zřejmé, MMM může mít různé zdroje. Právě to vysvětluje například záhadu, již si uvědomil Maxim Gorkij (1951, s. 269): divil se, jak je možné, že čtenář vidí realitu, která je slovně popisována na stránkách knihy, a nemohl pochopit, jak se ten plastický a barvitý svět vtěsná do potištěných listů. Vysvětlení filozofie předpokladů: momentální mentální model z *fixace*. Mozek neustále před naším vědomím vytváří momentální mentální model a ten může být založen na přímém čítí reality, nebo může být konstituován zprostředkovaně, čítím *fixací*.

Co to jsou *fixace*? Všechny záznamy čítí, myšlenek a představ, a to buď vnitřní, paměťové, *mentální*, nebo vnější, *instrumentální* v tom smyslu, že vnější *fixace* jsou vnější, objektivní, materiální nástroje sloužící k vyvolání

určitých stavů vědomí, konkrétně k vytvoření momentálního mentálního modelu z fixace, což je umožněno strukturou těchto nástrojů.

Instrumentální fixace jsou z hlediska filozofie předpokladů různého druhu. V zásadě je můžeme lišit za první na ty, jež jsou založeny na *citaci reality*: sochy, obrazy, fotografie, filmy, hologramy, a za druhé na ty, jež jsou založeny na *modelování reality* myšlenkami a pojmy, tedy slovem. Sem právě patří literární texty, tak záhadné pro Gorkého. Jeho údiv je pochopitelný: musíme při jejich vnímání projít dlouhou a komplikovanou cestu od skvrn na papíře přes dešifraci slov a vět k pojmům, myšlenkám a představám, z nichž se díky tomu, že fixace je *program*, skládá představový, fiktivní, virtuální svět.

Co vidíme, když čteme? V první řadě vidíme skvrny na médiu. Ty dešifrujeme jako písmena, jež se spojují do slov a vět. S tím, jak si uvědomujeme slova a věty, aktivují se v naší mysli představy, pojmy a myšlenky. Ty v naší mysli vytvářejí představový, fiktivní svět (v němž nějaké postavy žijí svůj příběh). A o to jde: že „vidíme“ mnohem víc, než vidíme.

Fiktivní svět v podstatě nevidíme, či lépe „vidíme vnitřním zrakem“, je nám mozkiem před vědomí předváděn v podobě „vnitřních obrazů“. Naše čítí objektivní reality je při čtení zúženo na dešifraci skvrn na daném médiu (např. kniha, obecně fixace), zatímco to, co převládá, je představový a myšlenkový model světa v našem vědomí.

Model světa podle filozofie předpokladů v naší mysli nemusí pocházet jen ze čtení, tedy z přepnutí vnímání na dešifraci textu. Většinou totiž je jeho zdrojem přímé čítí reality, jehož se paralelně účastní zaměřování čítých věcí

pojmy a myšlenkami. Takto probíhá vnímání všeobecně nebo vnímání takových artefaktů, jež citují realitu (obraz, socha, film), zatímco při čtení je virtuální svět skládán ze slov jako z prázdných obalů od hraček – slovo si totiž můžeme představit jako krabičku s obrázkem a popisem (s představou a pojmem) té které věci, která byla uvnitř, krabičku, jež je ve skutečnosti prázdná. Naše vnímání se při čtení nevztahuje přímo k věci, jako při reálném čítí, kdy je vnímána věc sama, nýbrž k její „krabičce“, tj. pojmu a představě.

Fiktivní světy beletrie tak jsou stavěny „z prázdných krabiček“, zatímco při přímém čítí je model světa v naší mysli stavěn z přímého nazírání věci, objektivní reality.

Aby při vnímání fixací, konkrétně při čtení, vznikal v naší mysli momentální mentální model z fixace, musejí být fixace nějak uspořádány. Při čtení je to zařízeno tak, že písmena jsou uspořádána do řádků a při čtení vstupuje do našeho zorného pole písmeno či skupina písmen v tom pořadí, jak jsou v řadě za sebou uspořádána. Zároveň jsou uspořádána do slov, ta do vět, věty do odstavců, atd., a při vnímání postupně v naší mysli vyvolávají před vědomí pojmy, představy a myšlenky tak, jak to autor textu zamýšlel. Toto uspořádání můžeme pojmenovat slovem *program*. Fixace tak čtenáře „programuje“, tj. vyvolává před jeho vědomím zamýšlené stavy, které vedou k vytváření momentálního mentálního modelu z fixace, totiž konstruuje v jeho vědomí virtuální realitu, virtualitu, kdy on „vnitřním zrakem“ „vidí“ fiktivní, virtuální svět a děje v něm se odehrávající.

Literární dílo a artefakty vůbec můžeme podle filozofie předpokladů tedy chápat jako *programy*. Ty jsou různého druhu. Základní členění spočívá v rozlišení

programů *spojitých* – pořadí vnímání prvků je přesně určeno (literární text, hudba) – a *nespojitéch* – prvky jsou vnímány „těkavě“ – obraz, socha.

Spojité programy pak mohou být *lineární*, například většina beletrie, nebo *větvené* (programované učebnice, počítačové hry). Například literární dílo je většinou programem lineárním – je vnímáno v přesně a jednoznačně dané posloupnosti jednotlivých znaků, tedy v linii v čase. V čase probíhá každé vnímání, ale například obraz není programem lineárním, nýbrž se vyznačuje tím, že divák vyjde od vnímání dominanty a pokračuje na základě vnitřních vztahů jednotlivých prvků obrazu. Naproti tomu je hudba lineárním programem par excellence a dosvědčuje to i spirální linie například na gramofonové desce.

Znalost skutečnosti, že artefakty a konkrétně literární díla jsou programy, tedy posloupnosti prvků určené k vnímání v čase, pak může umožňovat jejich cílevědomou výstavbu se záměrem vytvářet před vědomím virtuální světy s přesně definovanou strukturou.

Zatím jsme uvažovali jen o struktuře, řádu, které musíme dát obsahu artefaktu, a neuvažovali jsme o obsahu samém. Přičemž základem (literární) tvorby je najít téma, obsah, mít o čem vyprávět a na základě toho generovat, asociovat program jako základ fiktivního světa. Je vhodné si při zjišťování, jakými postupy se to děje, připomenout, že existuje tzv. denní snění, tj. zažívání stavu, kdy necháváme před svým vědomím volně plynout myšlenky a představy, asociace a pocity tak, jak přicházejí. Domnívám se, že literární autoři k obsahu a struktuře často dospívají právě touto cestou. Že přivádějí před vědomí to, co je jinak předmětem reálného, spánkového

snění, a že využívají jeho mechanismů. Sny – samovolná hra představ. Snění – využívání této samovolné hry pro konstruování fantazijních světů a příběhů v nich. Jako ve snu se tak jejich postavy díky tomu jeví vnitřně svézákonnými, nutnými a stejně tak i jejich chování (jak o tom mluví L. N. Tolstoj, když popisuje, co mu „vyvedla“ Anna Karenina). To je podle mých představ dáno fungováním neuvědomované zkušenosti fixního mentálního modelu, jejíž mechanismus formuje naše sny i snění bdělé.¹⁵

Fixace někdy vystupují jako model reality v užším, logickém slova smyslu, což platí zejména o fixacích vědeckých, teoriích, ale nejen o nich, tj. všude tam, kde má smysl uvažovat o pravdivosti daného MMM, tedy o shodě MMM s realitou.

¹⁵ Jako příklad nám může posloužit geneze dvou děl Jana Weisse, a to románů *Dům o 1000 patrech* (Weiss, 1948) a *Přišel z hor* (Weiss, J., 1957). První z nich je založen na představově-prožitkovém komplexu snovém a druhý pak na představově-prožitkovém komplexu vzpomínkovém.

Dům o 1000 patrech konkrétně vyrostl z Weissových halucinací v tyfové horečce, které se mu tak hluboce vryly do paměti, že i po uzdravení je byl schopen reprodukovat, odvozovat z nich na základě jejich vnitřní zákonitosti fantazijní struktury literárních příběhů a sestavit z nich arteficiální program – román. Tolik ke snu jako zdroji programu.

Román *Přišel z hor* byl zase metodou denního snění odvozen rozvíjením podvědomého komplexu vzpomínkového, který se ustavil ve Weissově psýše z prožitků raného dětství.

Tvrdím pak, že literární autoři opírají svoji tvorbu právě o zmíněné představově-prožitkové komplexy fixního mentálního modelu a tvoří metodou jejich vynášení na světlo vědomí a fantazijního zpracování.

Některé fixace mentální fixují myšlenkově-pojmový systém (MPS) pro daný subjekt, některé fixace instrumentální jsou nástrojem, jak můj MPS předat do jiných vědomí. Fixace jsou tedy někdy myšlenkově-pojmovými modely reality, tzn. v podstatných projevech se chovají jako jimi modelovaná realita.

Fixace mají dvojí funkci: 1. Fixovat (některé) obsahy vědomí tak, že umožňují vyvolání momentálního mentálního modelu (MMM) z fixace. 2. Některé potom mohou být modelem v užším slova smyslu té které části, úrovně, struktury reality tak, že jimi lze modelovat chování reality, a tedy toto chování předvídat.

5.2. Virtuální realita

Virtuální realita nám podle filozofie předpokladů umožňuje prožít zcela zvláštní stav: „být při smyslech“, a přesto nevnímat skutečnost, realitu, která člověka obklopuje, jak je za tohoto stavu zvyklý, nýbrž něco jiného, a to tak, jako by to byla realita sama. Tento stav, vynětí z přímého smyslového vnímání a nahrazení tohoto zdroje zdrojem jiným, je analogický čtení, zejména beletrie. Také tehdy se ocitáme v umělém, virtuálním světě, tentokrát založeném na slově – na pojmech a představách. Příznačná pro tento stav je vpoutanost do fiktivního světa.

Momentální mentální model je nám dán jistě a je nám dán jen on – skutečnost za ním můžeme pouze předpokládat. Máme sice dojem, že realita je nám dána přímo, bezprostředně, že jsme do ní „ponoženi“, takže je realita všude okolo nás, ve skutečnosti jsme ale „ponoženi“ do momentálního mentálního modelu. Pokud se setkáme s virtuální realitou, zjistíme, že jsme do ní „ponoženi“ úplně stejně, ačkoli de facto neexistuje. Pak se začneme ptát: Co když ani za momentálním mentálním modelem z čítí „nic není“, co když faktická realita neexistuje? Zapomínáme přitom na to, že za virtuální realitou je složitý aparát, který ji zprostředkovává; odtud lze přejít k úvaze, že za momentálním mentálním modelem z čítí také „něco je“. Co asi? Po ruce je jediná odpověď: no přece realita! Tak máme důvod existenci reality předpokládat. Tento důkaz existence objektivní

reality umožnila filozofie předpokladů. O tom, jaká realita je, zdá se, můžeme jen spekulovat. Filozofie předpokladů jde ovšem dál. Sleduje cestu od jednotlivých, individuálních myšlenkově-pojmových systémů k jejich vzájemné objektivní konfrontaci a vytváření jednotného *ontologického modelu* společenskými institucemi, jako bylo náboženství, jehož roli v tomto směru přebírá věda.

Jak nám ukazuje filozofie předpokladů, je nám dán jen obraz, model reality, a ani to jinak nejde: i kdybychom se pokusili sestrojít např. robota, který si uvědomuje realitu, také by mu byl dostupný jen model reality v jeho vědomí, a nikoli realita sama. Sice jsme vyšli z předpokladu, že mozek funguje tak, aby nám ukázal, zprostředkoval realitu takovou, jaká je, ale nijak nelze obejít fakt, že nám bude dán jen její obraz ve vědomí, který bude něco jiného než realita sama. Jakkoli se tento obraz bude blížit realitě, stále se bude od reality někde „odchlipovat“, o čemž svědčí např. optické klamy (v rovině čítí) nebo logické paradoxy (v rovině myšlení).

5.3. Další přínosy

Z dalších výtěžků filozofie předpokladů jmenujme nezávislé pojmenování prvků struktury mysli, jako jsou Systém 1 a Systém 2, jež svou poznávací analýzou identifikoval Daniel Kahneman (2012).

Zjišťujeme, že podle něj (resp. výzkumů jiných, z nichž vychází) mozek funguje ve dvou režimech (a na základě toho podle nás vytváří dvě entity). Tyto dva režimy označuje Kahneman termíny *Systém 1* a *Systém 2*,¹⁶ my zmíněné mozkiem generované odpovídající entity označujeme termíny *fixní mentální model* a *myšlenkově-pojmový systém*. Režimy fungování mozku jsou podle Kahnemana charakteristické těmito rysy: Když vedle sebe postavíme kódové označení Systém 1 a Systém 2, můžeme tuto dvojici popsat dualitami myšlení *rychlé* kontra *pomalé*, myšlení *automatické*, nevyžadující většinou úsilí a jeho výsledkem jsou volně plynoucí asociace, dojmy a pocity, kontra myšlení *záměrné*, úmyslné, namáhavé, uspořádané, které vyžaduje soustředění; lze podle všeho konstatovat i protiklad myšlení *intuitivní* kontra myšlení *uvažující* (racionální, kalkulující), kdy jde o vědomou duševní činnost provázenou prožitkem jednání, volby a soustředění; můžeme myslím přidat i dualitu myšlení převážně *mimovědomé* kontra

¹⁶ Kahneman se zmiňuje o tom, že tyto termíny mohou být jako personifikující poněkud zavádějící, že jde spíš o různé režimy fungování mozku, v případě Systému 1 o fungování automatické, Systému 2 pak fungování záměrné.

myšlení *vědomé*, myšlení převážně *mimopojmové* kontra myšlení *pojmové*.

Ve filozofii předpokladů produktům Systému 1 a Systému 2 po řadě odpovídají pojmy fixní mentální model (FMM) a myšlenkově-pojmový systém (MPS), přičemž se ukazuje, že fixní mentální model se ustavuje jako zobecnění zkušenosti z MMM a myšlenkově-pojmový systém vzniká abstrakcí z fixního mentálního modelu.

Filozofie předpokladů se dosud nevyjádřila k tomu, jak zasahují city a pocity, resp. pudy, reflektované FMM do pojmového uchopení reality myšlenkově-pojmovým systémem, ačkoli jejich působení na podobu výkladu reality je zřejmé. Stačí poukázat na to, že některým výkladům díky svým citovým postojům dáváme přednost nebo že city a pocity logizujeme, podřizujeme jim svoje chápání reality a když si s city a pocity nevíme rady, vytěšňujeme je, tj. překrýváme výklad faktický výkladem citově akceptovatelným. Takové je podle mě fungování obranného psychického mechanismu označovaného freudovským pojmem „vytěsnění“ – srov. Freud A., 2023, s. 44.¹⁷

Pojmem „vytěsnění“ je uchopen proces přesně opačný vůči tendenci nevědomého stávat se vědomým, která je založena na tom, že fixní mentální model je postupně uvědomován skrze myšlenkově-pojmový systém. Nejdříve dochází k reflexi reality na úrovni FMM a nevědomí, a teprve následně dojde k pojmovému uchopení na úrovni MPS.

¹⁷ „Vytěsnění spočívá v tom, že vědomé Já zadrží nebo odvrátí představu nebo afekt.“

Trauma je pak tím, co zůstalo skryto v nevědomí a nebylo vytaženo před vědomí do rámce pojmového uchopení skrze MPS, ať z toho důvodu, že ještě pro to nenastal čas, nebo proto, že tomu něco bránilo (což se nazývá vytěsnění).

Uvedenému procesu odpovídá i ontogenetický vývoj člověka: nejprve dochází k poznání na úrovni vytvářejícího se FMM, a teprve v dalším postupu se zejména komunikací vytvářejí pojmy a slovní zásoba, potažmo MPS.

Je zřejmé, že v případě traumat z dětství půjde (vedle vytěsnění) také o dosud pojmově nezpracované zkušenosti, jež po „vytažení na světlo“ psychoanalýzou dojdou pojmového uchopení a pochopení, integrace do MPS, zapracování a vyrovnání se s nimi. Podobně to však můžeme vidět v dospělosti i širěji: něco zažíváme a prožíváme na úrovni FMM, aniž bychom chápali, co se s námi děje, a teprve až pomine změt' vznětů a citů, jsme schopni racionálně, tedy pojmově posoudit, co se s námi dělo. Ano, i vytěsňování tu hraje svoji roli, ale jen do té míry, že raději svou prožitou zkušenost (FMM) zapomínáme či snažíme se ji zapomenout, místo abychom se s ní vědomě (skrze MPS) vyrovnali.

6. Závěr

Nejsme na konci, nýbrž na začátku cesty. Co jsme v předcházejícím textu řekli, je pouhý úvod k práci, která nás teprve čeká. Je to jen nástin teorie a není zřejmé, jak ta se osvědčí v praxi, bude-li vůbec s ní konfrontována a na základě toho rozpracována. Alespoň pro mne se nyní jeví jako neúplná a napadají mne další možnosti, jak ji rozvinout.

Například k jejím výchozím intuitivním předpokladům zdravého rozumu, zakládajícím naivní realismus, se zdají družít předpoklady, k jejichž postulování nás vede meditace. Jejich přijetí a v dalším postupu verifikování by nás mohlo dovést k hlubšímu pochopení východní filozofie. Také lze jako výchozí předpoklady podrobit procesu verifikace náboženské motivy, které zaplňují tzv. bílá místa, na nichž „jsou lvi“, tj. prostory, jež leží zdánlivě zcela mimo poznatelnou oblast, protože jsou nedostupné naší zkušenosti, jako existence Boha, posmrtný život, reinkarnace.

Možnost rozpracovat moji teorii naznačuje myšlenka, že základním způsobem orientace lidí ve světě je praxe, totiž neustálý kontakt člověka s realitou, který v jeho mysli vytváří souvislý tok momentálních mentálních modelů a na něm pak založený fixní mentální model a myšlenkově-pojmový systém.

Toto zjištění mě pak vede k tomu, abych ke Kahnemanovu (2012) Systému 1 a Systému 2 doplnil

ještě Systém 0, který tok MMM produkuje podobně, jako Systém 1 produkuje FMM a Systém 2 MPS.

Naším náčrtem filozofie předpokladů a jejími pojmy jsme se pokusili ukázat, že jsou nám bezprostředně dány pouze obsahy vědomí, totiž momentální mentální model, nikoli realita sama, a jak toto zjištění integrovat do přístupu vědy k realitě.

Takové jsou tedy výsledky uplatnění předpokladu, že mozek nám před vědomí přivádí realitu v podobě obsahů vědomí a že jinak to ani nejde.

Příloha:

Filozofický kompas aneb Od jistot filozofických k jistotám praktickým

Víc než kdy jindy se dnes zamýšlíme nad pravdivostí informací, jež na nás chrlí média, takže společnost, v níž žijeme, máme tendenci nazývat ne informační, nýbrž dezinformační. Na pravdivost informací jsou citliví nejen ti, kdož mají zkušenost s totalitou, ale i ti, kdož se snaží orientovat v informačním chaosu svobodné společnosti. Je vůbec možné najít ve všeobecné nejistotě něco jistého? Pokusíme se ukázat, že ano. Východiskem nám bude kritické zamyšlení, které by se mělo stát naším kompasem, jenž vždy ukáže směr, kudy jít.

Shrnutí

NABÍZÍM

**FILOZOFICKÝ KOMPAS,
UMOŽŇUJÍCÍ V NEJISTOTÁCH
NEZABLOUDIT**

Naši úvahu začneme zjištěním, že pokud vůbec chceme o něčem přemýšlet, musíme přijmout předpoklad, že to má smysl, konkrétně pak předpoklad, že činnost našeho mozku je cele zaměřena k tomu, aby nám zprostředkovala pravdivý obraz skutečnosti, která nás obklopuje. O tomto modelu světa v naší mysli pak budeme předpokládat, že je za ním jím odrážená realita,

že tento model realitu nezprostředkovává jen takovou, jaká se nám jeví, ale dovoluje nám dospět k jejím podstatným rysům.

Tyto minimální předpoklady jsou nutné, abychom vůbec mohli začít přemýšlet. Pokud je přijímáme, počítáme s tím, že se zpětnou vazbou potvrdí. Když se totiž při určitých minimálních předpokladech podaří vysvětlit všechny obsahy vědomí, pak můžeme říci, že tyto předpoklady jsou oprávněné.

Shrnutí

**JESTLIŽE CHCEŠ PŘEMÝŠLET,
MUSÍŠ PŘEDPOKLÁDAT,
ŽE TO
MÁ SMYSL**

Po tomto upravení terénu můžeme začít zjišťovat, co je nám ve všeobecné nejistotě dáno jako jisté. Myslím, že je nám evidentně dána jistota toho, že si něco uvědomujeme. Při tomto procesu si uvědomujeme tři věci: svoje já, které si něco uvědomuje, vědomí, kterým si něco uvědomujeme, a v něm obsahy vědomí. Já „sedí v hledišti“, vědomí je „scéna“, a to, co převládá, jsou obsahy vědomí na této scéně.

Shrnutí

**KAŽDÝ ČLOVĚK MÁ
TŘI JISTOTY:
UVĚDOMUJE SI NARÁZ SEBE,
SVOJE VĚDOMÍ A JEHO OBSAHY**

Obsahy vědomí jsou velmi rozmanité. Jak lze pozorovat, nejrozvinutější je rovina myšlenek a rovina z čítí, přičemž jsou vzájemně propojeny; u vidoucích převládá zrakové čítí, ale je tu i čítí z dalších smyslů: sluchu, čichu, hmatu, chuti, smyslu pro rovnováhu, tělové čítí. Nesmíme zapomenout ani na city a pocity, představy, sny.

O obsazích vědomí můžeme předpokládat, že jsou modelem reality kolem nás. Obsahy vědomí se odvíjejí v souvislém toku a jejich smyslová, počítková, vjemová náplň je zaměřována významy, takže si nejen něco uvědomujeme, ale zároveň víme, i co si uvědomujeme. Obsahy vědomí odrážejí realitu jako vnitřně diferencovaný celek a např. celek zorného pole se rozpadá na jednotlivé věci.

Shrnutí

JAKO JISTOTA JSOU NÁM DÁNY

OBSAHY VĚDOMÍ

MŮŽEME JE NAZVAT

MOMENTÁLNÍ MENTÁLNÍ MODEL

Tento celek realizující se v přítomnosti, momentálně, můžeme nazvat momentální mentální model (*MMM*). *Momentální* proto, že se vytváří v přítomnosti, *mentální* proto, že jej produkuje mysl, *model* proto, že pro nás modeluje skutečnost za ním skrytou a jím zprostředkovávanou.

Momentální mentální model můžeme definovat *ukázáním*: Podstatná část momentálního mentálního modelu zmizí, když zavřeme oči; když ztratíme vědomí, zmizí celý. Nesou jej ve svých myslích všichni lidé,

každý člověk ten svůj. Vyloučení nejsou ani lidé se smyslovým postižením (nevidomí, hluchoněmí) – jejich momentální mentální model čerpá ze všech svých ostatních zdrojů a kompenzuje smyslovou nedostačivost.

Shrnutí

MMM **MOMENTÁLNÍ**
MENTÁLNÍ
MODEL

Momentální mentální model je nám dán jistě a je nám dán jen on – skutečnost za ním můžeme pouze předpokládat. Máme sice dojem, že realita je nám dána přímo, bezprostředně, že jsme do ní „ponořeni“, takže je realita všude okolo nás, ve skutečnosti jsme ale „ponořeni“ do momentálního mentálního modelu. Pokud se setkáme s virtuální realitou, zjistíme, že jsme do ní „ponořeni“ úplně stejně, ačkoli de facto neexistuje. Pak se začneme ptát: Co když ani za momentálním mentálním modelem z čítí „nic není“, co když faktická realita neexistuje? Zapomínáme přitom na to, že za virtuální realitou je složitý aparát, který ji zprostředkovává; odtud lze přejít k úvaze, že za momentálním mentálním modelem z čítí také „něco je“. Co asi? Po ruce je jediná odpověď: no přece realita! Tak máme důvod existenci reality předpokládat. O tom, jaká je, však můžeme jen spekulovat. Je nám totiž dán jen její obraz, model, a ani to jinak nejde: kdybychom se pokusili sestrojít např. robota, který si uvědomuje realitu, také by mu byl dostupný jen model reality ve vědomí, a nikoli realita sama. Sice jsme vyšli z předpokladu, že mozek funguje tak, aby nám ukázal, zprostředkoval realitu

takovou, jaká je, ale nijak nelze obejít fakt, že nám bude dán jen její obraz ve vědomí, který bude něco jiného než realita sama. Jakkoli se tento obraz bude blížit realitě, stále se bude od reality někde „odchlipovat“, o čemž svědčí např. optické klamy (v rovině čítí) nebo logické paradoxy (v rovině myšlení).

Shrnutí

**REALITU ZA OBSAHY VĚDOMÍ,
ZA MOMENTÁLNÍM MENTÁLNÍM
MODELEM
LZE JEN PŘEDPOKLÁDAT**

Mozek nevytváří jeden momentální mentální model či izolované momentální mentální modely, pomocí paměti před naše vědomí přivádí jejich souvislý tok. Tuto skutečnost se pokouším vysvětlit existencí už ne tak empiricky zjevného...

Shrnutí

**OBSAHY VĚDOMÍ TVOŘÍ
SPOJITÝ TOK
MOMENTÁLNÍCH MENTÁLNÍCH
MODELŮ**

... *fixního* mentálního modelu (*FMM*), tedy tím, že za vědomím, někde v naší mysli, se dá vytušit fixní, relativně stálá paměťová struktura zobecňující zkušenost jednotlivých momentálních mentálních modelů. Tvoří jejich kontext, který je ovýznamňuje, totiž umožňuje nám uvědomovat si význam toho, co vidíme, respektive

vnímáme. Ve fixním mentálním modelu se pohybujeme, když vzpomínáme, vnímáme nebo si něco představujeme.

Shrnutí

**OBSAHŮM VĚDOMÍ JE
PŘISUZOVÁN VÝZNAM
DÍKY KONTEXTU, KTERÝ TVOŘÍ
FIXNÍ MENTÁLNÍ MODEL**

Abstrakcí na základě fixního mentálního modelu vzniká myšlenkově-pojmový systém (*MPS*), tj. struktura myšlenek a pojmů, která je *pojmovým* modelem reality. V myšlenkově-pojmovém systému se pohybujeme, když přemýšlíme. Je pro něj charakteristické, že jej lze vyslovit, respektive zaznamenat.

Shrnutí

**ABSTRAKCI NA ZÁKLADĚ
FIXNÍHO MENTÁLNÍHO MODELU
VZNIKÁ VYSLOVITELNÝ
MYŠLENKOVĚ-POJMOVÝ SYSTÉM**

Konfrontací myšlenkově-pojmových systémů různých lidí se pak dospívá k jednotnému pojmovému modelu skutečnosti. Ten je v současnosti, na rozdíl od dřívější doby, systematicky vytvářen vědou a můžeme jej nazvat ontologický model (*OM*). Lze jej ztotožnit s jiným pojmem, který je už zavedený – vědeckým paradigmatem.

Shrnutí

**KONFRONTACÍ MYŠLENKOVĚ-
POJMOVÝCH SYSTÉMŮ VŠECH LIDÍ
VZNIKÁ VĚDECKÉ PARADIGMA,
ONTOLOGICKÝ MODEL**

Jak ontologický model vzniká? Formuje se v dějinách lidského poznání. Na začátku byly myšlenky, jež člověk chápal jako samozřejmé a staly se pro něj výchozími předpoklady, např. že jsou věci neživé a živé, nadané vědomím, nebo i rozumem jako my, a třeba i to, že je Země plochá a Slunce se pohybuje po obloze. Teprve v konfrontaci s jinými stejně jistými tvrzeními se odstraňováním rozporů a paradoxů dospělo ke sjednocujícímu světovému názoru, historické podobě ontologického modelu. Ten se utváří s cílem, aby dokázal vysvětlit všechny momentální mentální modely všech lidí. Čímž se potvrdí jeho platnost, pravdivost, validita.

Shrnutí

**EVIDENTNÍ PŘEDPOKLADY
MEZI SEBOU KONFRONTUJEME,
SPORNÉ VYŘAZUJEME
ČI MODIFIKUJEME**

Myslím si, že věda si jen hraje na objektivitu, pokud neuzná plně roli subjektu, totiž skutečnost, že jsme uzavřeni každý do svého vědomí. Přemýšlíme-li o tom, jak bychom za této situace definovali „vědecký fakt“, je faktum koneckonců to, co nazíralo jednotlivé individuální vědomí ve svém modelu světa, který mu před vědomí přivedl mozek. Toto vědomí dalo o faktu (části

modelu světa) zprávu (objektivizovalo fakt) dalším vědomím a konfrontací se tyto části modelu sjednocují, činí v různých vědomích stejnými. Takže faktum je ze své podstaty subjektivní a stane se objektivním vyložením z konkrétního vědomí navenek – sdělením a konfrontací.

Shrnutí

VĚDECKÝ FAKT

JE VYLOŽITELNÝ JEDINĚ

PŘI KONSTATOVÁNÍ EXISTENCE

MMM, FMM, MPS A OM

Když jsme mluvili o konfrontaci různých myšlenkově-pojmových systémů různých lidí, zavedli jsme do výkladu obsahu vědomí předpoklad, že vedle našeho vědomí existují i další lidská vědomí, jež s naším vstupují do kontaktu. Můžeme říct, že se to děje různým způsobem, např. nám tato vědomí zprostředkovávají pojmové zaměření reality jazykem a pak její hodnotové zaměření výchovou, což se vše uskutečňuje ve společenském rámci. V něm mají původ i společenské instituce, jako ty, které provádějí masové sdělování (hromadné sdělovací prostředky), masové vzdělávání (škola) či ty, jež vytvářejí a masově zprostředkovávají ontologický model (náboženství, věda). Tyto instituce fungují složitě a zprostředkovaně, protože v jejich základu je aktivita jednotlivých lidí, která se musí nadindividuálními strukturami sladit k dosažení zamýšleného výsledku, a je tu tedy víc než dost příležitostí k dysfunkci. S určitou mírou dysfunkce těchto

institucí musí každý člověk ve svém světonázoru, myšlenkově-pojmovém systému počítat.

Shrnutí
VZNIK ONTOLOGICKÉHO
MODELU JE PODMÍNĚN
SPOLEČENSKY
A INSTITUCIONÁLNĚ

Z výše uvedeného je zřejmé, že onen chaos „překřikujících se hlasů“, jak jej známe ze svobodné společnosti, není cílem poznání, nýbrž cestou k němu. Jde o to, nebrat žádný z hlasů příliš vážně a nechat si místo pro vlastní světonázor, myšlenkově-pojmový systém. Měl by se opírat o ontologický model a osobní zkušenost. Ideálem je myšlenkově-pojmový systém shodný s ontologickým modelem vědy, ale protože věda je historický proces a neustále se vyvíjí, tam, kde nemá ještě jistotu a kde jsou na její mapě „bílá místa“ (máme na mysli i taková, která se nikdy nezaplňují, jako je např. otázka života po smrti ap.), tam musí nastoupit jistota osobní zkušenosti či víry.

Shrnutí
CHAOS PŘEKŘIKUJÍCÍCH SE HLASŮ
JE CESTOU K POZNÁNÍ
A VLASTNÍMU
SVĚTONÁZORU

Myšlenkově-pojmový systém je ontologický model tak, jak je zakotven v momentálních mentálních modelech a fixním mentálním modelu konkrétního

člověka. Ontologický model vzniká sladěním myšlenkově-pojmových systémů společenství lidí. Postupně se vyvíjel v různých modifikacích v různých společenstvích, a jak se civilizace globalizovala, globalizoval se i ontologický model. Vyvíjel se způsob jeho fixování, od prosté existence v myslích členů společenství k objektivním záznamům, a forma, jíž nabýval, od mýtů přes náboženství k filozofii a vědě. Ani stávající ontologický model není jednotný, v moderní době vedle sebe koexistují či soupeří jeho různé variety, protože jeho vývoj ani zdaleka není u cíle, i když se zdá, že se formuje pod taktovkou globální vědy.

Shrnutí

**MPS JE ZAKOTVENÝ V MMM A FMM
KONKRÉTNÍHO ČLOVĚKA
OM VZNIKÁ SLADĚNÍM MPS
SPOLEČENSTVÍ LIDÍ**

Pokusme se shrnout, k jakým jistotám jsme předchozí reflexí chaotické reality dospěli. Naše představa o světě vzniká společenským kontaktem s představami ostatních lidí, jak se vyvíjely v historii. V moderní době se ustavila speciální instituce na sjednocování těchto představ, na odstraňování rozporů mezi nimi a vytváření jakéhosi globálního modelu reality. Je jí věda, která tuto úlohu postupně přebírá od náboženství. Cílem globálního modelu je vysvětlení momentálních mentálních modelů všech lidí. Protože proces utváření globálního modelu je složitě zprostředkováván, nutně se na tvorbě světového názoru jednotlivých lidí podílí jejich vlastní, individuální zkušenost. Právě ta je zárukou nutného odstupu člověka

od společensky zprostředkovaných globálních schémat a umožňuje mu vlastní kritický nadhled v situaci, kdy globální model podléhá ideologickým zkreslením.

Shrnutí
**GLOBÁLNÍ MODEL SE VYTVÁŘÍ
INSTITUCIONÁLNĚ,
SVĚTONÁZOR SE DOTVÁŘÍ
VLASTNÍ ZKUŠENOSTÍ**

Výše uvedená teoretická konstrukce nám umožňuje vysvětlit jevy z konkrétních oblastí života. Nás zaujala např. skutečnost, že při čtení jsou nám smyslově dostupné jen skvrny na médiu, a přesto jaksi „vidíme“ mnohem víc, podle toho, co čteme. Při čtení beletrie nám před „vnitřním zrakem“ defilují třeba celé světy i se svými obyvateli a my nevíme, kde se tu vzali. Přínejmenším takto byl ohromen Maxim Gorkij, když „jako divoch“ prohlížel proti světlu stránky knihy, aby přišel na kloub tomuto kouzlu. Myslíme si, že díky teoretickému schématu, které jsme výše rozvinuli, dokážeme tuto záhadu vysvětlit. Klíčovým pojmem je tu momentální mentální model.

Shrnutí
**MÁME I
VNITŘNÍ ZRAK,
KTERÝM VIDÍME
VIRTUÁLNÍ SVĚTY**

Zdroje momentálního mentálního modelu v našem vědomí mohou být různé. Vyšli jsme ze základní

představy, že v naší mysli vzniká na základě přímého čítí reality, a nic jsme si dosud neřekli o takové mohutnosti, jako jsou představy nebo pojmové myšlení. Když se blíže zamyslíme nad „skvrnami na médiu“, zjistíme, že jsou určitým způsobem organizovány, a díky tomu přivádějí před naše vědomí pojmy, myšlenky a představy.

Konkrétně můžeme konstatovat, že člověk vytváří produkty zvláštního druhu, které mají schopnost vyvolat před vnímajícím vědomím obsahy, jež by jinak zapomněl, kdyby nebyly určitým způsobem fixovány. Tyto zvláštní produkty nazveme fixacemi.

Shrnutí

MMM

- **Z ČITÍ REALITY**
- **Z ČITÍ FIXACÍ**

Každý objektivní záznam (např. zápis) je fixací, a to instrumentální (na rozdíl od fixací mentálních, jež tvoří paměťové stopy v naší paměti); instrumentální fixace je pak nástrojem k vyvolání obsahu vědomí, který fixuje.

Shrnutí

FIXACE – ZÁZNAMY

- **MENTÁLNÍ**
- **INSTRUMENTÁLNÍ**

Je velký okruh fixací, v nichž zásadní roli hraje slovo, ať zapamatované, či zapsané, ale je řada fixací, které „citují realitu“ (socha, obraz, film, hologram).

Shrnutí

FIXACE INSTRUMENTÁLNÍ

- **CITACE REALITY**
- **MODELOVÁNÍ SLOVEM**

Člověk přišel na to, že může např. zapsaným slovem nejen fixovat to, co bylo obsahem jeho vědomí, když vnímal realitu, ale že může fixovat i svoje představy, fantazie či bizarní nápady, zkrátka že může sestavovat fixace, které ve vědomí vnímatele vytvářejí představové, fiktivní, skoro reálné či nereálné světy. Zvláštní sféru tu představují umělecké předměty, artefakty, u psaných artefaktů beletrie.

Abychom pochopili, jak beletrie funguje při čtení, musíme přihlédnout k tomu, jak je organizován její text. Ony „skvrny“ dešifrujeme jako písmena, jež se spojují do slov a vět. S tím, jak si uvědomujeme slova a věty, aktivují se v naší mysli představy, pojmy a myšlenky. Text je strukturován tak, že písmena jsou uspořádána do řádků a při čtení vstupuje do našeho zorného pole písmeno či skupina písmen v tom pořadí, jak jsou v řadě za sebou uspořádána. Zároveň jsou uspořádána do slov, ta do vět, věty do odstavců, atd. a při vnímání postupně v naší mysli vyvolávají před vědomí pojmy, představy a myšlenky tak, jak to autor textu zamýšlel. Toto uspořádání můžeme pojmenovat slovem program. Fixace tak čtenáře „programuje“, tj. vyvolává před jeho vědomím zamýšlené stavy, které vedou k vytváření momentálního mentálního modelu z fixace, totiž konstruuje v jeho vědomí virtuální realitu, virtualitu, kdy on „vnitřním zrakem“ „vidí“ fiktivní, virtuální svět a děje v něm se odehrávající.

Shrnutí
LITERÁRNÍ DÍLO JE PROGRAM,
USPOŘÁDANÁ POSLOUPNOST
SLOV, JEŽ PŘI VNÍMÁNÍ VE VĚDOMÍ
VYTVÁŘÍ VIRTUÁLNÍ MMM

Na výkladu literárního díla jako programu jsme se pokusili ukázat praktické uplatnění filozofických východisek, jež jsme zformulovali v úvodu, tedy zejména jistoty momentálního mentálního modelu.

Reference

Aukstakalnis, S., a Blatner, D. 1992. *Silicon Mirage. The Art and Science of Virtual Reality*. Peachpit Press.

Aukstakalnis, S., a Blatner, D. 1994. *Reálně o virtuální realitě. Umění a věda virtuální reality*. Přel. Jan Klimeš. Brno, Jota.

Bacon, F. 1990. *Nové organon*. Praha, Svoboda.

Berkeley, G. 1995. *Pojednání o základech lidského poznání, kde se zkoumají hlavní příčiny omylu a nesnází ve vědách, spolu s důvody skepticismu, ateismu a bezbožnosti*. Praha: Svoboda.

Coveney, P. V. – Highfield R., 2003. *Mezi chaosem a řádem: hranice komplexity: hledání řádu v chaotickém světě*. Praha, Mladá fronta.

Descartes, R. 1947. *Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách*. Praha, J. Laichter.

Freud, A., 2023. *Já a obranné mechanismy*. Praha, Portál.

Gorkij, M., 1951. *O literatuře*. Praha, Československý spisovatel.

Kahneman, D. 2012. *Myšlení: rychlé a pomalé*. Brno, Jan Melvil Publishing.

Kolektiv autorů, 1966. *Stručný filosofický slovník*. Svoboda, Praha.

Korzybski, A. 1933. *Science and sanity. An introduction to non-Aristotelian systems and general semantics*. International Non-Aristotelian Libr.

Košumberský, T. 2017. *Filosofie vědy – stručně a názorně*, <https://time-theory.info/2017/02/02/filosofie-vedy/> [cit. 21. 12. 2020].

Levi, V., 1974. *Myšlení, děj neznámý*, Praha, Mladá fronta.

Líznar, M. 2006. *Filosofická terminologie Ladislava Klímy* [Diplomová práce]. Brno, Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta.

Neruda, J., 1878. *Písně kosmické*. Praha, Grégr a Dattel.

Neumann, J. von, 1958. *The Computer and the Brain*. New Haven, Yale University Press.

Plátón, 1921. *Ústava, 7. kniha*. Praha, J. Laichter.

Slouka, M., 2019. *Jak (ve filosofickém kroužku) používáme rozum* [online]. Facebook: Filosofický kroužek, <https://www.facebook.com/groups/mudrci/permalink/2438217349557730/> [31. 7. 2019].

Weiss, J., 1948. *Dům o 1000 patrech*. Praha, družstvo Dílo.

Weiss, J., 1957. *Přišel z hor*. Praha, Československý spisovatel.

Wittgenstein, L., 1993. *Filozofická zkoumání*. Praha, Filozofický ústav AV ČR.

Zlomky předsokratovských myslitelů. 1989. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.

Ediční poznámka

Toto české vydání *Filozofie předpokladů* vychází paralelně s anglickou verzí *Philosophy of Assumptions* (Amazon 2023).

V závěrečné edici svých úvah jsem se rozhodl pro následující terminologickou změnu: místo sousloví „aktuální mentální model (AMM)“ a v odvozených termínech zavádím sousloví „momentální mentální model (MMM)“.

Poděkování

Děkuji tímto za přečtení a komentáře dílčích textů Pavlu Maternovi, Jiřímu Gabrielovi, Jaroslavu Peregrinovi a v neposlední řadě Heleně Pavlincové.

Vilém Kmuníček
Filozofie předpokladů

Ilustrace na obálce stažena z Google pod licencí CC0

Vydal a vytiskl Tribun EU, s. r. o.
(knihovnicka.cz)
Cejl 892/32 Brno
Vydání první
Brno 2023
80 stran
ISBN XXX
www.knihovnicka.cz